

ARHEOLOG DR. ROBERT RUDOLF SCHMIDT U HRVATSKOJ¹

Izvorni znanstveni rad

UDK 902-05 Schmidt, R.R.
929 Schmidt, R.R.

ANTE GRUBIŠIĆ

Muzej Slavonije
Trg sv. Trojstva 6
HR-31000 Osijek

Autor prikazuje okolnosti u kojima je njemački arheolog dr. Robert Rudolf Schmidt proveo prva moderna arheološka iskanjanja u Hrvatskoj - na Vučedolu 1938./39. i u Sarvašu 1942./43. godine, te njegovu ulogu u osnutku i radu njemačkog Domovinskog muzeja u Osijeku za vrijeme Nezavisne Države Hrvatske.

U Hrvatskoj je ime njemačkog arheologa Roberta Rudolfa Schmidta poznato pretežno arheološkoj javnosti, i to prije svega po njegovom iskanjanju lokaliteta *Gradac* na Vučedolu 1938. godine, tj. monografiji *Die Burg Vučedol* (Zagreb, 1945.) u kojoj su iznešeni rezultati toga arheološkog istraživanja. Slabo je poznato njegovo iskanjanje *Vlastelinskog brijega* u Sarvašu 1942. i 1943. god., o čemu je iznio tek djelomične podatke u spomenutoj monografiji. Ostali događaji u kojima je imao isto tako važnu ulogu, kao npr. osnutak Heimatmuseum-a u Osijeku, gotovo su u potpunosti nepoznate. Niti najbližim stručnim suradnicima pri iskanjanju na Vučedolu i Sarvašu nije bila poznata njegova biografija i karijera do dolaska u Hrvatsku, pa su njihova ondašnja ili kasnija zapažanja o Schmidtu spekulativne naravi.

U literaturi nema cjelovitog pregleda, monografskog tipa o životu i radu ovoga, za nas, značajnog i zanimljivoga arheologa², pa je potrebno iz sačuvane

Sl. 1. Robert Rudolf Schmidt (MSO, F - 2624)

¹ Rad je nastao pretežno na temelju pisane građe *Ostavštine Schmidt* koja se nalazi u Dokumentarnoj zbirici Povijesnog odjela Muzeja Slavonije u Osijeku. Ovaj dio *Ostavštine* smješten je u osam arhivskih kutija. Tri arhivske kutije sadrže korespondenciju R. R. Schmidta (od 1937. do 1944.), isto toliko korespondenciju njegove supruge Franciske Nöthig Schmidt (od 1925. do 1944.), a u dvije kutije nalaze se bilježnice, katalozi, isječki iz novina, crteži, rukopis *Die Burg Vučedol*, zemljopisne karte, sitni tisak i sl. Sva pisana građa uglavnom je na njemačkom jeziku, osim manjeg dijela pisama koja su na hrvatskom i mađarskom jeziku, a pripadala su Francisku Nöthig Schmidt. U Fototeci Muzeja Slavonije nalazi se još jedna arhivska kutija u kojoj su fotografije, negativi i razglednice, a u Knjižnici Muzeja nalazi se nekoliko knjiga i separata čiji je autor R. R. Schmidt. Arheološki materijal iz Sarvaša nalazi se u Arheološkom odjelu (Pododjelu prapovijesne arheologije), dok se dio namještaja iz stana Schmidtovih nalazi u Odjelu umjetničkog obrta Muzeja Slavonije.

² Kratke enciklopedijske bilješke daju najosnovnije biografske podatke i poneku bibliografsku jedinicu. Vidi: Jan Filip, *Enzyklopädisches Handbuch zur Ur- und Frühgeschichte Europas*, Band II, Prag, 1969, str. 1234. Ovdje je pogrešno navedeno ime-

Richard umjesto Robert. Mirko Šeper, jedan od Schmidtovih asistenata pri iskanjanju na Vučedolu, napisao je, također, o njemu kratku bilješku (*Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 4, Zagreb, 1966, str. 181). O radu R. R. Schmidta, prije dolaska u Hrvatsku, ponešto se može naći u publikaciji *Höhlenarchäologie im Urdonautal bei Blaubeuren* (Blaubeuren, 1994, str. 16-19); izdanje Prapovijesnog muzeja u Blaubeurenu, koje daje pregled arheoloških istraživanja lokaliteta u dolini Dunava kod Blaubeurena kroz duže vremensko razdoblje, a gdje neko vrijeme radi i Schmidt. Do ove publikacije došli smo preko Sveučilišta u Tübingenu, ali do moguće arhivske građe Sveučilišta, gdje je i sam Schmidt jedno vrijeme predavao, nismo mogli doći. Kraći biografsku podaci mogu se naći i u nekrologu koji je napisao u *Quartär*u dr. Werner Hülle - jedan od Schmidtovih asistenata na tübingenskom sveučilištu.

građe, koliko to ona dopušta, rekonstruirati događaje i okolnosti u kojima je radio. S obzirom da je bilo sumnji, od strane nekih njegovih suradnika na Vučedolu, u njegovu stručnost, pa čak i u njegov identitet, kratko ćemo se osvrnuti na njegov arheološki rad do dolaska u Hrvatsku. Robert Rudolf Schmidt rođen je 26. svibnja 1882. god. (Köln-Mülheim). Studirao je u Münchenu, Leipzigu i Tübingenu. Predmeti za koje se po ondašnjem sustavu studiranja opredijelio bili su: arheologija, geologija, etnologija, povijest umjetnosti i psihologija. Za studija u Tübingenu zainteresirao se za istraživanje ledenog doba, pa je tu i doktorirao 1907. god. kod paleontologa Ernsta Kokena s disertacijom *Die eiszeitlichen Wohnstätten der Schwäbischen Alb*. Ali još prije promocije obavljao je, u suradnji s Kokenom (1906. god.), arheološka iskapanja u spiljama Achtala i Smiechtala i već tada stvorio ime u stručnim krugovima. Nove spoznaje preuzimao je od geologa kojima je područje Schmidtova istraživanja bilo na rubu znanstvenog interesa, a njegova metoda, koja je imala za cilj dokazati (tj. opravdati) stratigrafiju i vremensku postupnost arheoloških slojeva, bila je putokaz drugim arheolozima u istraživanju prapovijesti; ovdje paleolitičke. On prvi u Njemačkoj provodi periodizaciju prapovijesti, pri čemu se dosta čvrsto oslanja na francuske uzore; u nazivlju također (prema imenima glavnih francuskih nalazišta), koji se javljaju tamo od početka 20. stoljeća i koji su zapravo u upotrebi još i danas. Francusko nazivlje prenio je na južnonjemačka nalazišta kao što je Sirgenstein. Nalazi koštanog i kamenog oruđa, po formi vrlo slični onima iz francuskih glavnih nalazišta, nagnali su Schmidta da uspostavi paleolitička razdoblja usporediva s francuskim, kao što su Magdalénien, Aurignacien ili Moustérien. Nešto kasnije će novouspostavljena razdoblja preciznije podijeliti na: rani, srednji i kasni period³.

Pozivom iz Francuske (*Institut de paléontologie humaine*, Paris), sudjelovao je i kod istraživanja spilja poznatih po paleolitičkim slikarijama u španjolskoj provinciji Santander. Potom se okreće proučavanju paleolitičkih nalaza Poljske, balkanskih zemalja, Male Azije i Rusije. Pred Prvi svjetski rat poduzeo je u suradnji s S. A. Krukowskim i L. Kozlowskim, arheološka iskapanja na Krimu i Kavkazu. Iskapanja koja su puno obećavala prekinuo je početak rata; mnogobrojni nalazi su uništeni, a međunarodne veze, vrlo važne za istraživanje paleolitika u Europi, prekinute⁴.

Schmidt 1920. god. u Stuttgartu postavlja izložbu o

početcima umjetnosti - *Die Kunst unserer Vorzeit*⁵. Sljedeće godine tübingenško sveučilište upućuje mu poziv da kod njih predaje prapovijest. Ondje, prisilno isključen iz međunarodnog istraživanja, osniva (unutar Geološkog instituta) Institut za istraživanje prapovijesti, vodi zbirke Odjela i postavlja izložbu o prapovijesti. Tih godina potpuno se posvećuje izgradnji Instituta, nastalog u tübingenškom dvorcu, koji je sa svojim studijskim sobama, dvoranama, bibliotekom, laboratorijem i zbirkama bio, kao sveučilišni institut, jedinstven u Njemačkoj. Rad ovakve institucije bio je vrlo skup za sveučilište, stoga ga pomažu neke zaklade, dok Schmidt poduzima putovanje po SAD-u kako bi, kroz niz predavanja imućnijim američkim Nijemcima o važnosti Instituta, došao do novca za njegov rad, što mu je, kako svjedoči njegov asistent Werner Hülle, i uspijevalo⁶.

Neki od asistenta na katedri bili su mu uz spomenutog W. Hüllea, još i Hans Reinerth⁷, te Gustav Riek⁸ - docnije poznati njemački arheolozi. S njima u suradnji, dvadesetih godina vodi arheološka iskapanja na području tresetišta Federseemoor (Baden-Württemberg); okrenuvši se istraživanju neolitičkih kultura. To je bilo prvo veliko, dugogodišnje (1919. - 1930.) sistematsko arheološko, geološko i botaničko istraživanje novosnovanog Instituta, kojom prilikom je otkriven čitav niz neolitičkih nastambi⁹. Kroz tridesete godine provodi se rekonstrukcija tog neolitičkog naselja i gradnja arheološkog parka s nastambama i palisadama¹⁰.

Potkraj dvadesetih godina uslijedila je teža unutarnja kriza u radu Instituta, poslije koje Schmidt u

⁵ Schmidt, R. R., *Die deutsche Vorgeschichte in die Schule!*, Stuttgart, 1920, str. 1

⁶ W. Hülle u navedenom tekstu spominje kako je 1926. godine imao uvid u stanje računa, te da je svota poklonjenog novca bila za to vrijeme vrlo velika - 150 000 maraka.

⁷ Hans Reinerth (1900. - 1990.), studirao je prapovijest u Tübingenu kod R. R. Schmidta. Diplomirao u najkraćem roku (1921. god.) i već 1925. god. habilitirao. Profesor prapovijesti na Sveučilištu u Berlinu 1934. - 1945. god., gdje mu je asistentica Gerta Schneider, Schmidtova nećakinja. Poslije Drugog svjetskog rata napadan i osporavan zbog istaknute uloge pri nacističkoj vlasti. Povukao se u Unteruhldingen (Baden - Württemberg) i nastavio s arheološkim istraživanjem lokaliteta oko Bodenskog jezera. Autor je nekoliko značajnih knjiga i znanstvenih članaka od kojih je većina publicirana do 1945. godine.

⁸ Johannes Gustav Riek (1900. - 1976.), diplomirani geolog koji se posvetio arheologiji. Najprije je radio u Geološkom institutu Sveučilišta Halle, a zatim dolazi na Institut za istraživanje prapovijesti Sveučilišta u Tübingenu, gdje habilitira i nasljeđuje R. R. Schmidta kao izvanredni profesor za paleolitik. Preuzeo je Schmidtovu periodizaciju prapovijesti i proveo još točniju stratigrafiju slojeva. Autor je 6 arheoloških monografija i 30 znanstvenih članaka. (Bibliografija u: Wolfgang Taute, *Bibliographie Gustav Riek*, Fundberichte aus Schwaben, 17, Stuttgart, 1965, XII - XIII)

⁹ *Stuttgarter Neues Tagblatt*, 18. 10. 1936. god.

¹⁰ *Stuttgarter Neues Tagblatt*, 2. 12. 1938. god.

³ Vidi: *Höhlenarchäologie im Urdonautal bei Blaubeuren*, str. 19.

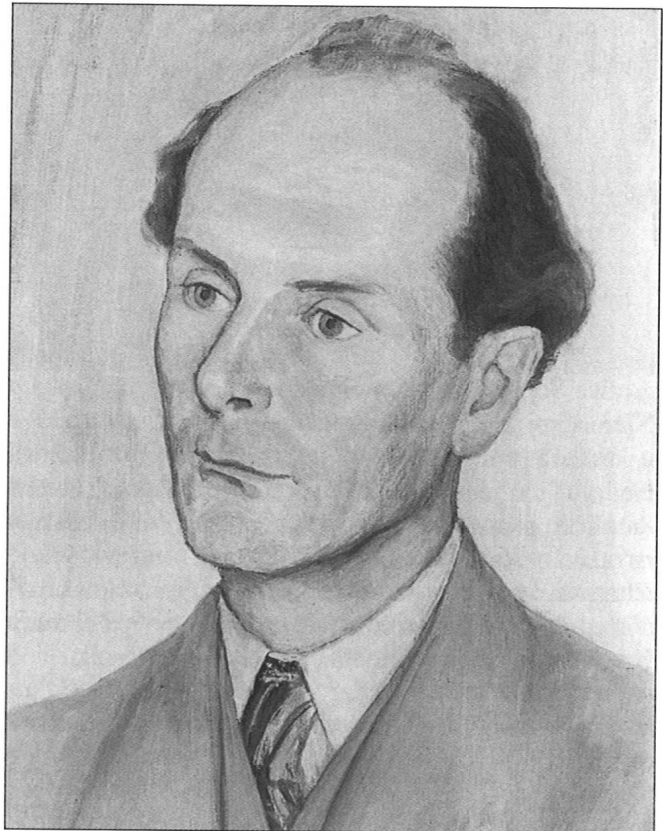
⁴ Hülle, W., Nachruf - R. R. Schmidt, Quartär, Band 5, Bonn, 1951. O ovoj ekspediciji u *Ostavštini* nema detaljnijih podataka. Tek znamo da Schmidt u Ambachu, 1943. god., o ovome vodi razgovor s izvjesnim Halil begom Musayassulom, imigrantom s Kavkaza, koji je bio oduševljen time što Schmidt poznaje njegov kraj. Muzej Slavonije Osijek, Dokumentarna zbirka, Ostavština Schmidt (dalje: MSO, DZ, OS), kutija 3, Pismo Franciske Nöthig Schmidt Sonji Lobkovitz od 28. 11. 1943. god.

nerazjašnjenim okolnostima napušta prvo rad na katedri (1929.), a zatim i na samom Institutu (1932.); zamjenjuje ga Gustav Riek¹¹.

Schmidtov veliki i neostvareni cilj bila je izgradnja jednog centralnog instituta za istraživanje prapovijesti srednjoeuropskog prostora. Međutim, osnovati takav institut, koji bi svakako prelazio okvire sveučilišnog instituta, u vrijeme ondašnje velike gospodarske depresije, nije bilo moguće.

Za vrijeme boravka na Sveučilištu Schmidt se pokazao kao vješt organizator rada na Institutu i marljivi istraživač arheoloških lokaliteta - čime je ujedno uvećavao zbirke Sveučilišta, a mnogo toga je i publicirao¹². Prikazi njegovih radova objavljeni su u svim važnijim europskim arheološkim časopisima¹³, dok

mu je knjiga *Der Geist der Vorzeit* prevedena na francuski, talijanski i engleski jezik.

Sl. 2. Gabriele Münter: Portret Roberta Rudolfa Schmidta, 1935. (MSO, F - 2625)*

VUČEDOL

S vučedolskom kulturom Schmidt je bio upoznat i prije dolaska u Hrvatsku, jer je ona uvrštavana i obrađivana u stručnoj literaturi¹⁴. Arheološkog iskapanja na samom Vučedolu do tada - osim jednog probnog

* Gabriele Münter (1877. - 1962.), njemačka slikarica i grafičarka. Studirala u Münchenu; od 1902. godine učenica, a potom i supruga Vasilija Kandinskog. Sudjelovala kod osnivanja *Neue Künstlervereinigung München*, iz kojeg se povlači i sudjeluje na izložbama likovne skupine *Der blaue Reiter*. (Vidi: *Enciklopedija likovnih umjetnosti*, 3, Zagreb, 1964, str. 511) Inače, u krugovima ljudi s kojima se Schmidt družio, kada je 30-tih godina odlazio na jezero jugoistočno od Münchena, bilo je i likovnih umjetnika, a pogotovo u ratnim godinama kada su evakuirani iz Münchena zbog bombardiranja. Tako npr. Schmidt sa suprugom tamo provodi cijeli deseti mjesec 1943. god. u zajednici s njima. (Pismo R. R. Schmidta Tilly Daul, od 31.10.1943., MSO, DZ, OS, kutija 7) Portret je vjerojatno napravljen u Murnau na Staffelskom jezeru, gdje od 1931. godine za stalno živi Gabriele Münter. Tridesetih godina tamo je napravila čitav niz portreta svojih prijatelja i poznanika. Fotografija portreta nalazi se u Fototeći Muzeja Slavonije. Zahvaljujemo kolegi G. M. Ivankoviću, povjesničaru umjetnosti koji je upozorio na autoricu portreta.

¹⁴ Npr. : Wosinsky, M., *Die inkrustierte Keramik der Stein- und Bronzezeit*, Berlin, 1904.; Hoernes, M., *Urgeschichte der bildenen Kunst in Europa*, Wien, 1915.; Schuchardt, C., *Alteuropa*, Berlin - Leipzig, 1926.; Childe, G., *The Danube in Prehistory*, Oxford, 1929.; Hoffiller, V., *Corpus vasorum antiquorum*, Jugoslavie, I, Paris, 1934. i II, Beograd, 1936.

¹¹ *Höhlenarchäologie*, str. 19

¹² Nepotpuna bibliografija sastavljena, uglavnom, prema sačuvanim radovima iz *Ostavštine Schmidta: Der Sirgenstein und die eiszeitlichen Kulturepochen Schwabens*, Fundberichte aus Schwaben, XV, Stuttgart, 1907.; *Die neuen paläolithischen Kulturstätten der Schwäbischen Alb*, Archiv für Anthropologie, Band VII, Heft 1, Braunschweig, 1908.; *Die spaetzeitlichen Kulturepochen in Deutschland und die neuen palaeolithischen Funde*, Korrespondenz-Blatt der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Braunschweig, 1908.; *Stratigraphie der spät-paläolithischen Kulturschichten Süddeutschlands*, Centralblatt für Mineralogie, Geologie und Paläontologie, Stuttgart, 1908.; *Die Vorgeschichtlichen Kulturen der Ofnet, Ein Beitrag zum Aufbau des spaet- und nachpalaeolithischen Kulturgebändes in Deutschland*, Bericht des Naturwissenschaftlichen Vereins für Schwaben und Neuburg, Augsburg, 1908.; *Das Aurignacien in Deutschland, Vergleichende Stratigraphie des älteren Jungpaläolithikum*, Mannus, Zeitschrift für Vorgeschichte, I, 1/2, Würzburg, 1909.; *Die spaetpalaeolithischen Bestattungen der Ofnet, Beitrag zur Paläoethnologie des Azilien - Tardenoisien i Die diluvial - prähistorische Sammlung Deutscher Funde in Tübingen*, Mannus, Zeitschrift für Vorgeschichte, Ergänzungsband I, Würzburg, 1910.; *Der Sirgenstein und die diluvialen Kulturstätten Württembergs*, Stuttgart, 1910.; *Zur Stratigraphie der Wildscheuer*, Praehistorischen Zeitschrift, Band II, Heft 2/3, Berlin, 1910.; *Die archäologischen Einschlüsse der Lössstation Achenheim (Elsass) und die paläolithischen Kulturen des Rheintalflösses* (u suradnji s P. Wernertom), Praehistorischen Zeitschrift, Band II, Heft 3/4, Berlin, 1910.; *Die paläolithischen Kulturen und die Klimaschwankungen in Deutschland nach dem Maximum der letzten Eiszeit*, Korrespondenz-Blatt der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Braunschweig, 1910.; *Die Grundlagen für die Diluvialchronologie und Paläoethnologie Westeuropas*, Zeitschrift für Ethnologie, Heft 6, Berlin, 1911.; *Über das Pseudo-Eolithenlager im Stubental, Bericht über die paläoethnologische Konferenz in Tübingen 1911*, Braunschweig, 1912.; *Die diluviale Vorzeit Deutschlands*, Stuttgart, 1912.; *Zur Übergangskultur vom Paläolithikum zum Neolithikum im Deutschland*, Korrespondenz-Blatt der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Braunschweig, 1912.; *Rußland in diluvialer Vorzeit*, Korrespondenz-Blatt der Deutschen Gesellschaft für Anthropologie, Ethnologie und Urgeschichte, Braunschweig, 1919.; *Die deutsche Vorgeschichte in die Schule!*, Stuttgart, 1920.; *Die Kunst der Eiszeit*, Augsburg, 1922.; *Jungsteinzeitsiedlungen im Federseemoor*, Stuttgart, 1/1930, 2/1936, 3/1937.; *Der Geist der Vorzeit*, Berlin, 1934.; *Die Burg Vučedol*, Zagreb, 1945.

¹³ U *Ostavšini* se nalazi nekoliko isječaka iz tih časopisa koji se odnose na njegov rad. MSO, DZ, OS, kut. 8

iskapanja Josipa Brunšmida 1897. god., nije bilo. Zemunski ljekarnik Streim i njegove dvije sestre, tadašnji vlasnici zemljišta na Vučedolu, u nekoliko su navrata darivali površinske nalaze Narodnom muzeju u Zagrebu (danas Arheološki muzej u Zagrebu), tako da se od svega formirala zbirka koju upravitelj Arheološkog muzeja u Zagrebu, dr. Viktor Hoffiller¹⁵ objavljuje u *Corpus vasorum antiquorum I* (1934.)¹⁶. Ponešto o vučedolskim nalazima Schmidt je, vjerojatno, saznao izravno i od samog Hoffillera, kojeg je upoznao 1923. godine u Tübingenu za vrijeme održavanja 48. skupštine Njemačkog antropološkog društva¹⁷.

U Hrvatsku će doći u svibnju 1938. god., na poziv grofice Sofije Eltz¹⁸, koju upoznaje kod njezina brata u Njemačkoj. Četvero od grofičine braće i sestara bilo je u duhovnom staležu; što potkrijepljuje Hoffillerovu tvrdnju da je Schmidta u radu pomagalo visoko katoličko plemstvo u Njemačkoj¹⁹. Da na Vučedolu nije istraživao samo radi opravdavanja boravka kod Eltzovih, koji su ga morali ugostiti, pa je našao temu - Vučedol, kako je tvrdio dr. Antun Bauer²⁰; dokazuju

pripreme koje je obavio prije dolaska. O Schmidtovoj namjeri arheološkog istraživanja u tadašnjoj Kraljevini Jugoslaviji prvo je knezu Pavlu, koji je bio u dobrim odnosima s Trećim Reichom, pisao Schmidtov poznanik grof Toerring - Jattenbach. Sam Schmidt, izložio je svoj plan direktoru beogradskog muzeja (im "*Alten Palais*") M. Kašaninu²¹. Proučivši arheološke karte, objavljene u Njemačkoj, o najvažnijim prapovijesnim nalazištima u Jugoslaviji, pisao je Sofiji Eltz kako su mu zanimljivi lokaliteti oko Vukovara, Vinkovaca, kao i Dalj, Sarvaš, Bijelo Brdo i dr., jer su po njemu značajni za kulturne veze Srednje Europe i Grčke. Još kaže, kako mu je želja otkriti "*Metropolu*" koju su naseljavali prolazeći narodi u svim vremenima i da se ona, vjerojatno, može očekivati negdje na sjecištima glavnih prometnih pravaca - Dunava, Drave i Tise, te će za početak pregledati najvažnije zbirke u Beču, Zagrebu i Beogradu, upoznati različite lokalitete - što će zahtijevati dva do tri tjedna, a onda poduzeti veliko arheološko iskapanje²². Zaželjivši mu što brži dolazak grofica je Schmidta obavijestila da neće biti nikakvih problema oko iskapanja ako izabrani lokalitet bude na njihovom posjedu, a ukoliko se desi da bude na tuđem

¹⁵ Viktor Hoffiller (1877. - 1954.), arheolog, kustos, a zatim ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu 1924. - 1951. god. (s prekidom od 1943. - 1945. god.) Beskompromisni borac za prava struke u svim režimima.

¹⁶ Težak - Gregl T., *Vučedol kod Vukovara*, Arheološki pregled, 1985, Ljubljana, 1986, str. 57.; Zahvala V. Hoffillera ljekarniku Streimu za darovane predmete, 2. 10. 1900., Arhiv Arheološkog muzeja u Zagrebu (dalje: AAMZ), Spisi o Vučedolu. Spisi, fotografije i nacrti o Vučedolu i Sarvašu izdvojeni su i nalaze se u nekoliko neoznačenih arhivskih kutija. Sva ova građa ljubazno nam je dana na uvid. Ovim putem izražavamo zahvalnost Arheološkom muzeju u Zagrebu, napose muzejskoj savjetnici Dubravki Balen - Letunić.

¹⁷ AAMZ, Spisi o Vučedolu, Pismo V. Hoffillera Izidoru Škorjaču, predstojniku Odjela za prosvjetu Banovine Hrvatske od 13. 1. 1941. god.; Mirnik, I., *Uz jednu stogodišnjicu: Viktor Hoffiller 1877. - 1977.*, Vijesti muzealaca i konzervatora Hrvatske, XXVI, 2, Zagreb, 1977, str. 7. To je bila prva skupština nakon rata; pripremao ju je i proveo Schmidt, kao glavni tajnik *Njemačkog udruženja za antropologiju, etnologiju i prapovijest*. Bio je i izdavač lista ovog udruženja.

¹⁸ Sofija Eltz, rođ. Löwenstein (1900. - 1982.), šupruga Karla Eltza - Vukovarskog. Nakon njegove tragične pogibije 1922. god., ostaje s dvoje male djece: Jozefinom - Osy (rođ. 1920.) i Jakobom (rođ. 1921. god.). Velika vukovarska dobrotvorka i autorica nekoliko knjiga na božnog sadržaja. U Vukovaru je provela 22 godine, s tim, da je često boravila u Njemačkoj zbog obaveza na tamošnjim Eltzovima posjedima. 1953. god. stupila je u Benediktinski red pod novim imenom - sestra Monika i ušla u samostan Sv. Hildegarde (Njemačka), kojeg je sagradio njezin djed u 19. stoljeću. Tamo je ostala do smrti. Vidi: Bonn, S. C., *Vukovarska grofica Sofija - sestra Monika - Eltz*, Vukovar, 2000.

¹⁹ AAMZ, Spisi o Vučedolu, Pismo V. Hoffillera I. Škorjaču od 13. 1. 1941. god.

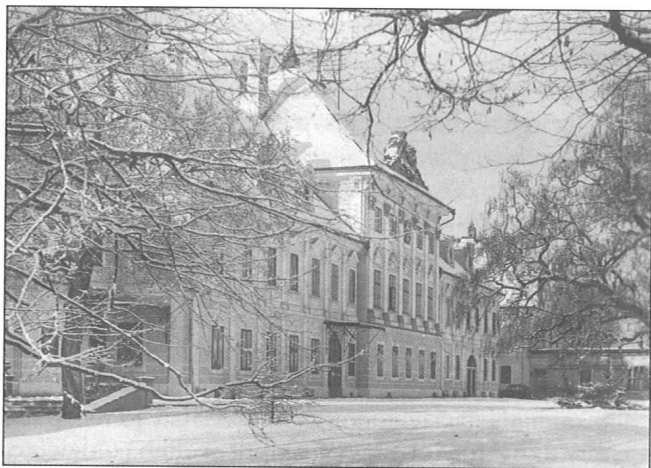
²⁰ Nekić, N., *Život i rad Dr-a Antuna Bauera; Prema kazivanju Dr-a Antuna Bauera*, Đakovo, 1994, str. 13.

Antun Bauer, rođen 1911. god. u Vukovaru. Osnovnu školu završio u Vukovaru, a gimnaziju u Osijeku. Diplomirao povijest umjetnosti i arheologiju u Zagrebu 1935. god. Od 1936. god.

asistent za arheologiju na Filozofskom fakultetu u Zagrebu, gdje je i doktorirao 1937. god. Umro u Zagrebu 2000. god.. Njegove, općepoznate, ogromne zasluge za hrvatsku kulturu, zbog osnutka raznih kulturnih institucija, nije potrebno niti nabrajati. Ovdje nas, prije svega, zanima njegov arheološki rad na Vučedolu i njegova ocjena R. R. Schmidta s kojim je tada surađivao. Posebno zbog činjenice što je jedini kod nas nešto više zabilježio o njemu. Za Schmidta, u spomenutom *Životu i radu...* (str. 13), on nema niti jednu dobru riječ. Naziva ga *nacistom, hitlerovcem*; navodi da su ga Eltzovi *moralno financirali*, da mu je *karijera bila politička* i da je do dolaska u Hrvatsku izdao samo *neku publikaciju koja je bila čista kompilacija - neka vrsta priručnika*. U zapisima samog Bauera, osobna zapažanja i negativne ocjene, još su šire iznešene. Naime, u Arheološkom muzeju u Zagrebu nalazi se fotokopija rukopisne bilježnice, na čijoj naslovnoj stranici stoji: R. R. SCHMIDT NA VUČEDOLU 1938. GODINE, ANTUN BAUER, ZAGREB - 1988, *Arheološkom muzeju - Zagreb*. Iz štambila Muzeja, u gornjem desnom uglu, vidi se da je zaprimljena 28. 6. 1988., pod brojem 422. Bilježnica je ispisana u širokom proredu na 26 nepaginiranih stranica. U uvodnom dijelu, Bauer objašnjava da je *rezimiranje sjećanja* potaknuto telefonskim pozivom jednog kolege, koji je tražio informacije o R. R. Schmidtu, te, *...vjerojatno u svezi s tim, neka priprema prezentacije fundusa "Vučedola"* - zapravo, velika izložba u 7. i 8. mjesecu 1988. god. na Jezuitskom trgu; *Vučedol, treće tisućljeće p. n. e.*, koju je popratio, za to doba, nešto luksuzniji i opsežniji katalog. Još napominje da se prvi put nakon 50 godina netko, u svezi Vučedola, njemu obraća i da *...polemičnost ličnosti R. R. Schmidta...nije nikada bila predmet kritičkog interesa da bi se razjasnila uloga tog "arheologa"...* U *Kazivanjima* i ovdje, u daljnjem tekstu, očit je Bauerov animozitet spram Schmidta i napadan pokušaj umanjivanja njegovih zasluga.

²¹ Schmidtovo obraćanje na adrese u Beogradu proizlazi iz njegovog nepoznavanja ondašnjih političkih prilika u Kraljevini Jugoslaviji. U Beogradu, gdje se nadao dobiti novčanu pomoć kada krene s radom, nisu mu zapravo obećali gotovo ništa, nego su ga uputili na Zagreb, jer je to područje bilo u nadležnosti Arheološkog muzeja u Zagrebu. AAMZ, Spisi o Vučedolu, Hoffillerovo pismo I. Škorjaču od 13. 1. 1941. god.

²² MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo R. R. Schmidta Sofiji Eltz od 5. 5. 1938.

Sl. 3. Dvorac Eltz tridesetih godina 20. st. (MSO, F - 2631)

onda će pregovarati s vlasnikom zemljišta. U zagrebačkoj putničkoj agenciji naručila mu je kartu za vlak, te ga uputila u Vukovaru na princa Lobkowitza²³, jer je odlazila na 34. euharistijski kongres Rimokatoličke crkve u Budimpešti, gdje su se odvijale razne svečanosti povodom 900. godišnjice smrti kralja Stjepana²⁴.

Kako je i sama pokazivala interes za ovaj poduhvat, tražila je preko Društva prijatelja starina "Mursa" u Osijeku literaturu o vučedolskim nalazima²⁵.

Na proputovanju za Vukovar, potkraj svibnja 1938. god., Schmidt se zaustavio u Zagrebu i u Arheološkom muzeju pregledao nalaze vučedolske kulture. Došavši u Vukovar, prvo je razgledao cijelo područje lesnih brežuljaka od Osijeka do Sotina, a zatim se uputio u Beograd. Očekivana materijalna potpora iz Beograda za iskapanje izostaje. Od svega čemu se nadao dobio je samo besplatnu kartu za putovanje po cijeloj Jugoslaviji radi istraživanja zbirki u raznim muzejima²⁶, te kao stručnu ispomoć za iskapanje - jednog studenta arheologije²⁷.

Sl. 4. Vila Streim tridesetih godina 20. st. (MSO, P - 2465)

Kada se Schmidt odlučio za iskapanje *Gradca* na Vučedolu vrlo brzo je sa Streimovima, koji su bili vlasnici zemljišta, sve dogovoreno. Streimovi su se ponijeli korektno, kao i godinama ranije, kada su Arheološkom muzeju poklonili sve pronađeno u njihovom vinogradu. Kako se tijekom iskapanja povlačilo pitanje gdje će nađeni predmeti završiti, oni su Hoffilleru pismeno poručili da dozvoljavaju iskapanje samo pod uvjetom da svi iskopani predmeti dođu u Arheološki muzej u Zagrebu, a dođe li do pravnog spora oni prenose sva svoja prava na Muzej²⁸. Schmidt nije imao ništa protiv toga; on je tražio samo pravo na publiciranje nađenih predmeta²⁹, i jedino što ga je smetalo, bila je stalna briga gospođe Streim, umirovljene učiteljice koja je živjela u vili, da se brežuljak; kojeg je trebalo poslije iskapanja dovesti u stanje u kakvom je bio, ne otkliže u Dunav³⁰.

snimak Vučedola; što je on tražio od Ministarstva rata Kraljevine Jugoslavije, preko M. Kašanina, direktora Muzeja princa Pavla u Beogradu. (MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo R. R. Schmidta M. Kašaninu od 18. 8. 1938. god.; Pismo R. R. Schmidta Komandantu vazduhoplovstva u Zemunu od 10. 3. 1939. god.) Imao je Schmidt još nekih želja koje nisu ostvarene kao npr.: motorni čamac za put Dunavom u istočnu Srbiju, gdje je htio pregledati spilje i naći eventualne paleolitičke tragove, za što je bio jako zainteresiran i srpski prapovjesničar Miodrag Grbić. (MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo R. R. Schmidta V. Miložiću od 28. 9. 1938. god.; Pismo M. Kašanina R. R. Schmidtu od 18. 7. 1938. god.)

²⁸ AAMZ, Spisi o Vučedolu, Pismo Ivane i Jelice Streim V. Hoffilleru od 8. 11. 1938. god.

²⁹ AAMZ, Spisi o Vučedolu, Pismo pomoćnika Ministarstva prosvete Kraljevine Jugoslavije D. Kovačevića V. Hoffilleru od 19. 10. 1938. god. i odgovor V. Hoffillera Ministarstvu od 24. 10. 1938. god. Ministarstvo je zatražilo objašnjenje od Hoffillera, zašto Schmidt nema odobrenje od Ministarstva prosvete za iskapanje i što namjerava s iskopanim predmetima. Hoffiller odgovara kako je ovo iskapanje vođeno tako stručno kao niti jedno do sada i da su rezultati vrlo veliki; za dozvolu je prekasno, pa se preko toga može prijeći, te da je osigurao dolazak predmeta u Muzej, a ne u inozemstvo, s čim se Schmidt i pismeno suglasio.

³⁰ MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo RR. Schmidta V. Hoffilleru od 24. 7. 1938. god.

²³ Ervien Lobkowitz (1887. - 1965.), knez, diplomat. Austro - ugarski konjanički časnik u Prvom svjetskom ratu; oženjen groficom Antoanetom, sestrom Karla Eltza - Vukovarskog. Živio u Češkoj, a nakon smrti Karla Eltza došao u Vukovar, gdje s obitelji živi u dvorcu pomažući grofici Sofiji voditi posjede. 1942. god. imenovan izvanrednim poslanikom kod poslanstva NDH u Rimu; papin tajni komornik. Na dužnosti ostaje do kapitulacije Italije, a potom živi u Zagrebu. U ožujku 1945. god. seli iz Hrvatske. Vidi: *Tko je tko u NDH*, Zagreb, 1997., str. 234 - 235.

²⁴ MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo Sofije Eltz R. R. Schmidtu od 7. 5. 1938. god.; Hanák, P. i suradnici, *Povijest Madarske*, Zagreb, 1995, str. 259.

²⁵ MSO, DZ, Zapisnik 5. redovite glavne skupštine Društva prijatelja starine "Mursa" u Osijeku od 25. 5. 1938. god.

²⁶ U sklopu tog posla proučavao je u lipnju 1938. god. i arheološke zbirke, te narodne nošnje u osječkom muzeju. MSO, DZ, Zapisnik redovitog mjesečnog sastanka Društva prijatelja starina "Mursa" od 14. 6. 1938. god.

²⁷ MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo R. R. Schmidta Sofiji Eltz od 10. 7. 1938. god. Doduše, naknadno je još Schmidtu napravljen zračni

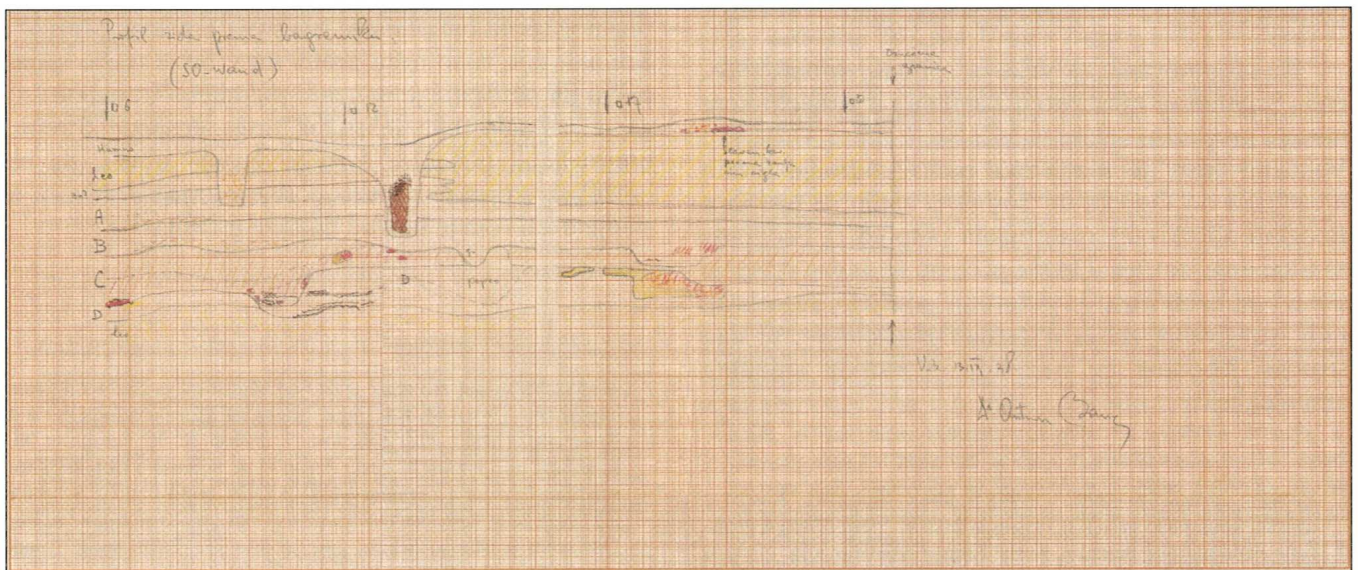

Sl. 5. R. R. Schmidt na Vučedolu (MSO, F - 2632)

Iskapanje je započelo 1. 7. 1938. god.; prvih nekoliko dana s nepotpunom ekipom, a zatim s 8 radnika, 3

Zagreba šalje svoga asistenta s katedre za arheologiju dr. Antuna Bauera i kustosa Arheološkog muzeja dr. Josipa Klemenca³². Isti dan, kada su otputovali za Vukovar, Hoffiller - glede Bauera, obavještava Schmidta ... *Er hat bei Ihnen Ausgrabung gar keine amtliche Funktion, er ist nur Zuschauer, der etwas lernen soll. Das heisst natürlich nicht, das Sie ihm keine Arbeit geben sollen. Geben Sie ihm nur einen Spaten in die Hand und lassen Sie ihn fleissig zeichnen, es wird ihm gar nicht schaden...* (...On kod Vas nema nikakvu službenu dužnost. On je samo promatrač koji treba nešto naučiti. Naravno, to ne znači da mu ne trebate dati posao. Dajte mu samo ašov u ruku i pustite ga neka marljivo crta; to mu neće škoditi...)³³ Po ovome, Bauer nije trebao imati osobito veliku ulogu na iskapanju, iako ne i beznačajnu, sudeći prema njegovim crtežima i *Dnevniku nalaza* koji vodi marljivo i pedantno. Bauerova naknadna tvrdnja kako je on sam vodio cijeli posao, a ne Schmidt, s navedenim je u očitoj suprotnosti³⁴.

Bauer je prema Schmidtu, kao i Klemenc, bio krajnje sumnjičav i nepovjerljiv. Klemenc je čak išao dotle, da je izražavao sumnju u Schmidtov identitet - da to uopće nije Schmidt koji je bio profesor u Tübingenu. Bauer, opet, kao rođeni Vukovarčanin, poznao je tamo

Crtež 1. Profil, A. Bauer, 1938. (MSO, OS)

stručna suradnika i jednim tehničarom. Pošto je na Vučedol došao student arheologije iz Beograda - Vladimir Milošević³¹; Hoffiller, koji se cijelo vrijeme pribojavao da predmeti ne bi završili u Beogradu, iz

³¹ Vladimir Milošević (1918. - 1978.), arheolog. Studirao je arheologiju u Beogradu i Beču. Kasnije je bio prof. prapovijesti u Münchenu, Saarbrückenu i Heidelbergu. Bavio se prapoviješću jugoistočne Europe. Vidi: Hrvatski leksikon, II, Zagreb, 1997, str. 108. Sa Schmidtom je ostao u Vukovaru i poslije završetka iskapanja - do kraja ožujka 1939.; radeći na restauraciji pronađenih predmeta. Često se poslije odlaska u Beč javljao Schmidtu u svezi svoje doktorske disertacije tražeći ili, pak, dajući informacije.

³² Josip Klemenc (1898. - 1967.), arheolog. Povijest, arheologiju i zemljopis studirao u Zagrebu. U Arheološkom muzeju u Zagrebu radi od 1929. god., a potom, od 1946. god., na Filozofskom fakultetu u Ljubljani. Vidi: Hrvatski leksikon, I, Zagreb, 1966, str. 599. Bibliografija u: Arheološki vestnik, XIX, Ljubljana, 1968.

³³ MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo V. Hoffillera R. R. Schmidtu od 9. 7. 1938. god.

³⁴ Nekić, N., n. dj., str. 13.

U *Ostavštini Schmidta* (MSO, DZ, kut. 8) nalazi se 12 crteža koje je kod iskapanja načinio A. Bauer. *Dnevnik nalaza, Vučedol*, (29. 9. - 11. 11. 1938.) nalazi se u Gradskom muzeju Vukovar (dalje: GMV), inv. br. 9647. Datumi na naslovnici *Dnevnika* se ne podudaraju s vremenom boravka A. Bauera na Vučedolu; vjerojatno su kasnije dopisani, jer rukopis odgovara Bauerovom.

mnoge ljude, pa se o njemu raspitivao, ali je malo tko nešto znao; ni Aleksandar Steinhaus, Bauerov školski kolega i upravitelj Eltzovog vlastelinstva, koji je imao zadatak pružiti Schmidt u svu potrebnu pomoć, nije mu znao bilo što reći. Đorđe Čalić, isto tako Bauerov školski kolega, koji je radio u vukovarskoj policiji, pozvao ga je i pokazao mu Schmidtov dosje. Naime, Čalić je sumnjao kako se Schmidt ovdje nalazi u misiji organiziranja Volksdeuschera, njihova povezivanja i stvaranja mreže nelegalnih organizacija, pa je obavjestio Bauera o mjestima na koja je Schmidt odlazio, s kim je kontaktirao itd. Obojica su na kraju zaključila da nije slučajno što Schmidt vlastelinskim autom obilazi lokalitete koji se redovito nalaze u selima gdje žive *Svabi*. Schmidtove priče o lokalitetima koje je obilazio i gdje je pravio crteže i snimke Bauer je prenosio kasnije Čaliću. Ne bi li saznao nešto više, zamolio je Schmidta da mu bude tumač na terenu, ali ga ovaj nije htio niti jednom povesti, uz obrazloženje da mu je on korisniji na iskapanju. Ova zamolba, prema Baueru, bila je razlogom Schmidtovog rezerviranog odnosa prema njemu, te stalnih prigovora i primjedbi; poslije čega Bauer od Hoffillera traži raščišćavanje njihovih odnosa i povratak u Zagreb³⁵.

Mirko Šeper³⁶, kojeg Hoffiller šalje u Vukovar 29. rujna 1938. god., ostao je do kraja iskapanja, tj. do 11. studenog iste godine. On u svom *Izvjescu o radu na iskapanjima na Vučedolu kod Vukovara*³⁷ o Schmidtovim obilaženjima lokaliteta daje sasvim drugačiju sliku. Tako npr. bilježi da je s njim bio tri puta na terenu. Prvi put (8. 10.), kada je išao i Klemenc, obišli su lokalitet Zidina, između Bršadina i Nuštra, šumu Budžak na Vuki i jedan lokalitet kod Tordinaca, gdje su napravili pokusna iskapanja. Drugi put (15. 10.) su s četiri radnika iskapali cijeli dan kod Bapske, a treći put (1. 11.) samo su obišli *Vlastelinski brijeg* kod Sarvaša i načinili snimke.

Pravi razlog Schmidtove ljutnje na Bauera, što ovaj ne spominje, bili su zapravo Bauerovi članci u novinama i njegova javna predavanja o vučedolskim iskapa-

njima³⁸, što Schmidt doživljava kao povredu sporazuma s Hoffillerom i kasnijeg sa svojim pomoćnicima³⁹. Kako Schmidt u ugovoru pripada, najkraće rečeno, duhovno vlasništvo (autorska prava) nad rezultatima arheološkog istraživanja - Bauer je opozvan. A. E. Brliću, tajniku Društva prijatelja starina "Mursa" u Osijeku⁴⁰, Schmidt pobježe iznosi razloge zbog kojih je do toga došlo, a to su: Bauerovo predstavljanje sebe, u vukovarskim i osječkim krugovima, kao vođe iskapanja na Vučedolu, iznošenje krivih informacija u novinama, kršenje sporazuma i hvalisavo razglašavanje u novinama da je iskapanje na Vučedolu završeno. Sve navedeno bilo je za Schmidta teški propust i razlog za opoziv. Hoffiller, koji se oko te stvari nije previše zabrinjavao, također, nije bio složan s tim da Bauer drži predavanja⁴¹ i u novinama piše duge članke, jer da premalo o tim stvarima zna, ali je držao kako nije velika nesreća što je predavanje držao samo za učenike u gimnaziji⁴².

Inače, za novine je iskapanje na Vučedolu bilo zahvalna tema, pa se cijelo vrijeme izvještavalo o tome⁴³.

³⁸ Bauer je održao jedno predavanje u vukovarskoj gimnaziji - *Arheološke iskopine u Vučedolu kraj Vukovara*. (MSO, DZ, OS, kut. 5, Pozivnica Đačkog društva "Zora" za predavanje A. Bauera, 24. 9. 1938. god.) 1938. godine održao je predavanje i u "Braći Hrvatskog Zmaja" o iskapanjima na Vučedolu, poslije čega je postao član Družbe i 1940. god. promoviran kao "Zmaj Vučedolski". Vidi: Nekić, N., n. dj., str. 15.

³⁹ MSO, DZ, OS, kut. 5, *Vereinbarung*

Der Unterzeichnete technische Mitarbeiter bei den Ausgrabungen auf dem Vučedol - Gradac von Professor Dr. R. R. Schmidt verpflichtet sich das geistige Eigentum der Ausgrabungsergebnisse und Funde des Professor R. R. Schmidt zu wahren.

Die Ausgrabung ist das alleinige und selbstständige Unternehmen von Professor R. R. Schmidt. Das geistige Eigentum, jegliche Veröffentlichung in Buchform und Presse, sowie die bildliche Wiedergabe im Druck und das Vorzeigen von Bildern in Vorträgen steht dem Ausgrabungsleiter allein zu.

Vukovar, den 24. September 1938.

Dr. Josip Klemenc, kustos

Milojčić Vladimir
Dr. Antun Bauer

³⁵ AAMZ, Bauer, A., *R. R. Schmidt na Vučedolu 1938. godine*. Ovdje Bauer još kaže kako su njegove sumnje bile opravdane jer je Schmidt 1941. god. postao značajna politička ličnost - "*Gauleiter*" sa sjedištem u Novom Sadu i tamo je vedrio i oblačio - i među prvima je bio žrtva Đorđe Čalić. Prema Baueru Đ. Čalić je završio u Jasenovcu, iako su se za njega zimali značajni Hrvati iz Vukovara, jer mu se netko htio osvetiti. Očito Bauer želi reći da je zbog Schmidta Čalić završio u Jasenovcu; za ovo, kao i to da je R. R. Schmidt bio *Gauleiter* sa sjedištem u Novom Sadu, nismo mogli naći nigdje bilo kakvu potvrdu.

³⁶ Mirko Šeper (1912. - 1970.), arheolog, povjesničar umjetnosti. Brat kardinala Franje Šepera. Diplomirao i doktorirao na Filozofskom fakultetu u Zagrebu (1940. god.). Kustos, a zatim i upravitelj zagrebačkog Arheološkog muzeja (1943. - 1945. god.). Od 1953. god. radi u Leksikografskom zavodu, gdje postaje urednik *Enciklopedije likovnih umjetnosti*. Vidi: *Hrvatski leksikon*, II, Zagreb, 1997, str. 514.; *Tko je tko u NDH*, Zagreb, 1997, str. 379.

³⁷ GMV, *Izješće Mirka Šepera o radu na iskapanjima na Vučedolu kod Vukovara*, str. 4 - 5.

⁴⁰ MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo R. R. Schmidta A. E. Brliću od 25. 9. 1938. god.

⁴¹ Bauer kaže da je u "Braći Hrvatskog Zmaja" održao predavanje na Hoffillerov poziv. Vidi: Nekić, N., n. dj. str. 15.

⁴² MSO, DZ, OS, Pismo V. Hoffillera R. R. Schmidt u od 26. 9. 1938. god.

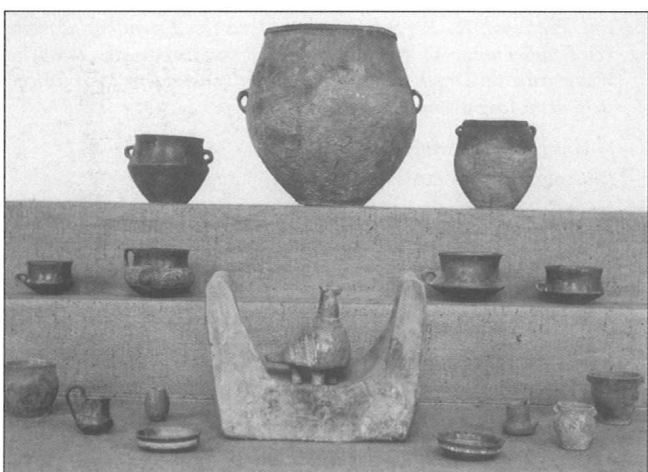
⁴³ Npr.: *Pronadena greda stara 4000 godina*, Sremske novine, 6. 8. 1938.; *Die Ausgrabungen auf dem Vučedol - Gradac bei Vukovar*, "Morgenblatt", 20. 8. 1938.; *Arheološka iskapanja na Vučedolu kod Vukovara, Nalazi keramike od velike historičko-arheološke vrijednosti*, Hrvatski list, 26. 8. 1938.; *Najstarija obuća na svetu, Opanak i čizma od pre 4500 god.*, Borovo, 7. 10. 1938. itd. Visokotiražnije novine, zagrebački Jutarnji list i beogradska Politika, također su izvještavali o Vučedolu. Iz mnogobrojnih prepiski se vidi da je objavljivanje u novinama svima na poslu oko iskapanja bilo važno - Schmidt u dobivanje daljnje potpore, a arheolozima iz Zagreba da pokažu kako je posao pod nadzorom Zagreba, a ne Beograda.

Sl. 6. Vučedolska golubica (MSO, F - 2639)*

Schmidt je namjeravao iskopati tempom i metodom primijenjivanom ranije u Njemačkoj. Sam je govorio da je to, uopće, prvo sustavno istraživanje prapovijesti u Jugoslaviji⁴⁴, što se slaže s naknadnim ocjenama arheologa. Uspio je istražiti cijeli Gradac na Vučedolu (oko 600 m²) i iskopati izvanredne nalaze, od kojih su keramički iz sloja vučedolske kulture, i onda i poslije, proglašavani najljepšim od svih iz prapovijesnih kultura.

Pošto je u tijeku rada izostala državna subvencija kojoj se nadao, Schmidt traži pomoć od Eltzovih, koji videći izvanredne rezultate, preuzimaju financiranje svih poslova oko iskapanja. Time Eltzovi izlaze u susret Arheološkom muzeju u čiju se zapravo korist iskapalo. Vlastelinski fijaker ili automobil prevozio je radnike na Vučedol dva puta na dan zbog pauze za ručak. Vlastelinstvo je kupovalo sav potreban materijal, isplaćivalo kopačima dnevnicu⁴⁵ u iznosu od 25 ili 30 dinara svakog tjedna i snosilo troškove Schmidtova boravka u

Sl. 7. Dio nalaza izložen u dvorcu Eltz 1938. god. (MSO, F - 2635, 2636, 2637, 2638)

* Vjerojatno, najpoznatiji nalaz i simbol vučedolske kulture koji je već davno izašao iz arheološkog konteksta i postao simbolom grada Vukovara. Kako danas postoji dosta potkrijepljena teza dugogodišnjeg istraživača vučedolske kulture dr. Aleksandra Durmana s katedre za arheologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu da je u pitanju zapravo jarebica, zanimljivo je vidjeti i dvojbu u *Dnevniku nalaza*; uz crtež i opis stoji - *Ceremonijalna kokoš golub?* (GMV, *Dnevnik nalaza, Vučedol*, 29. IX. - 11. XI., inv. br. 9647.)

⁴⁴ MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo R. R. Schmidta Sofiji Eltz od 10. 7. 1938. god.

⁴⁵ U *Ostavštini Schmidt* (MSO, DZ, kut. 8) sačuvana je bilježnica s imenima radnika i isplaćenim dnevnicama koju je vodio Schmidt. Bilježnica je vodena od 24. 7. 1938. do 3. 6. 1939. god. Evidencija seže do sredine 1939. god., premda je iskapanje završeno 11. 11. 1938. god., jer su Mato Jakovljević, Johan Graf i Vladimir Milošević ostali raditi na restauraciji predmeta, za što su bili plaćani.

dvorcu, kao i troškove restauracije predmeta, tako da je u Zagreb 1939. god. stiglo 84 sanduka predmeta⁴⁶ već uređenih za izložbu, koja je i priredena iste godine. Jedino što su tri stručna suradnika plaćale njihove matične ustanove. Na kraju iskapanja troškovi vlastelinstva bili su oko 50 000 dinara. Banska uprava Savske banovine refundirala je Eltzovima samo 20 000 dinara, jer su oni toliko zatražili, te snosila troškove zasipavanja. Na ovaj način Eltzovi su postali dobrotvori Arheološkog muzeja, odnosno hrvatske kulture⁴⁷.

Sl. 8. Eltzovi i Lobkowitzi 30-tih god. (MSO, DZ, F - 2628)

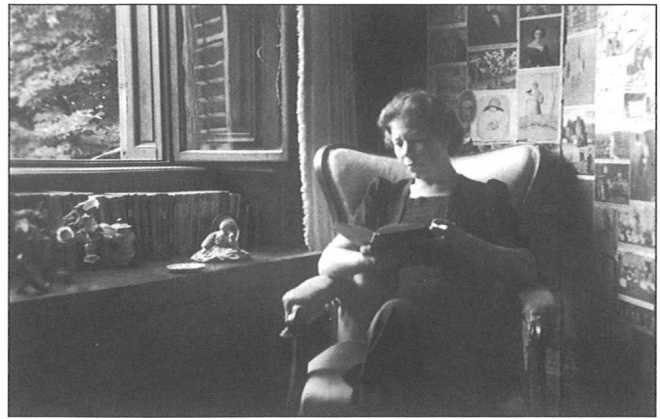
Za boravka na dvorcu (1938. - 1941.) Schmidt je upoznao Francisku Nöthig⁴⁸, odgajateljicu Nine, Barbare i Sonje - djece E. Lobkowitza, koja će mu postati drugom suprugom⁴⁹.

⁴⁶ Mirko Šeper je u ime Arheološkog muzeja u Zagrebu boravio u Vukovaru od 16. 3. do 4. 4. 1939. god. radi preuzimanja vučedolskih nalaza. Preuzeo je 84 sanduka, koje je pakirao nekoliko dana. Kod Schmidta je ostalo 7 - 8 sanduka jer nije stigao sve znanstveno obraditi. Radi količine, za prijevoz željeznicom trebao je čitav jedan vagon. AAMZ, Spisi o Vučedolu, Izvještaj Mirka Šepera o službenom putovanju u Vukovar, 11. 4. 1939. god.

⁴⁷ MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo Ravnateljstva vlastelinstva Eltz V. Hoffileru od 24. 10. 1938.; AAMZ, Spisi o Vučedolu, Pismo V. Hoffillera I. Škorjaču od 13. 1. 1941. god.

⁴⁸ Rođena je 1907. god. u Kloštru Podravskom; kćer Viktora Nöthiga i njegove prve supruge Marije Pibinger, učiteljice iz Osijeka. Poslije smrti majke seli s ocem i njegovom drugom suprugom Lujzom Hamberger 1916. god. u Mađarsku; prvo u Barč, pa kasnije u Pečuh. Bila je dobro obrazovana; govorila je nekoliko jezika, bavila se crtanjem i bila članica katoličkih društava, što su valjda razlozi zbog kojih su je Lobkowitzi pozvali u Vukovar 1928. god. S djecom je razvila prijateljski odnos, često ih vodila u inozemstvo i ostala do kraja boravka u Hrvatskoj s njima u dobrim odnosima. Nina Lobkowitz bila je kuma njenom djetetu rođenom 1944. godine u braku s R. R. Schmidtom. Jedno vrijeme, početkom 30-tih godina, na dvorcu je boravio i Pavao Tijan, kao kućni profesor Jakoba Eltza, a kasnije Gabriele Habsburg i djece Ante Pavelića; enciklopedist. S F. Nöthig, kojoj je pomagao literaturom i sređivao njen odlazak u Italiju u crtačku školu, ostao je i poslije svog odlaska iz Vukovara u stalnim kontaktima. O P. Tijanu vidi: Glavičić, A., *U spomen profesoru Pavlu Tijanu (Senj, 15. 6. 1908. - Madrid, 2. 7. 1997.)*, Senjski zbornik, 24, 1997, str. 293 - 296.; *Tko je tko u NDH*, str. 398.

⁴⁹ Njegova prva supruga bila je Klara Schmidt. S njom je imao sina Klauza (rođenog 1908. god.) koji je završio arhitekturu i poslije živio u Stuttgartu. Klara Schmidt živjela je u Münchenu do 1943.

Sl. 9. Franciska Nöthig (MSO, F - 2629)

Sl. 10. Obitelj Lobkovitz (MSO, F- 2630)

F. Nöthig pomagala je Schmidtu restaurirati nalaze, fotografirati, tipkati i crtati - za što je dobila i honorar od Arheološkog muzeja⁵⁰. S obzirom da je govorila sve podunavske jezike i poznavala ondašnje prilike bila je zapravo pravi tumač R. R. Schmidtu za vrijeme boravka u Vukovaru.

Sl. 11. R. R. Schmidt i F. Nöthig (MSO, F - 2626)

god. - dok joj stan nije razoren u savezničkom bombardiranju, a kasnije u Inningu (na Ammerskom jezeru). S njom je Schmidt bio zadnjih deset godina samo formalno u braku. (MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo R. R. Schmidta Sofiji Eltz od 10. 12. 1941. god.) Razveli su se 1941. god. i ostali u dobrim odnosima. Financijski ju je pomagao novcem od autorskih honorara za knjige izdane u Njemačkoj.

⁵⁰ MSO, DZ, OS, kut 3, Doznaka honorara od 1000 dinara F. Nöthig za 20 tabla crteža vučedolskih nalaza, 11. 3. 1941. god.

Nakon odvoženja nalaza s Vučedola za Zagreb, Schmidt je i dalje ostao u Vukovaru radeći na objelodanjanju rezultata, odnosno monografiji. Vlastelinstvo Eltz i dalje mu je pružalo gostoprimstvo. Potrebnu literaturu dostavljao mu je, dijelom Arheološki muzej, a dijelom ju je nabavljao i sam preko svojih izdavača u Njemačkoj. Troškove za fotografski materijal i sl. sam je snosio. Hoffiller se cijelo vrijeme zdušno zalagao za objavljivanje, i to na stranom jeziku, pošto su rezultati bili od opće važnosti. Založio se i za to da Schmidt dobije barem počasni honorar jer je dvije godine radio praktički besplatno⁵¹. Rukopis monografije dovršen je u jesen 1940. god.⁵², ali je objavljena tek 1945. god.. Razlog tome bili su relativno visoki troškovi tiskanja; za ono vrijeme vrlo luksuznog izdanja i nastupajući rat, pa se Schmidt uzalud pozivao na to da u susjednim zemljama svaki rad mora izaći u roku od dvije godine nakon iskapanja. Hoffiller je odbijao nuđenu novčanu pomoć iz Njemačke za tiskanje ove knjige, pošto je htio da sve bude na jedini trošak Muzeja, odnosno Hrvatske⁵³. Treba spomenuti svakako i to, kako je i sam Schmidt doprinio prolongiranju izlaska knjige naknadno ubacujući djelomične rezultate arheološkog istraživanja iz Sarvaša 1942. i 1943. god.. Hoffiller se do 1943. god., kada je smijenjen zbog sukoba s vlašću Nezavisne Države Hrvatske, obraćao za pomoć na sve adrese: banskim vlastima, kasnije u NDH ministru bogoštovlja i nastave Mili Budaku i samom poglavniku A. Paveliću⁵⁴; dok je Schmidt na drugoj strani pokušavao za izdavanje tog djela zainteresirati razne institucije u Njemačkoj.

Koliko god su bile kontroverzne okolnosti⁵⁵ objelodanjanja *Die Burg Vučedol*, ipak će ta opsežna sinteza,

⁵¹ AAMZ, Spisi o Vučedolu, Pismo V. Hoffillera I. Škorjaču od 13. 1. 1941. god.

Schmidt je dobio honorar od 20000 kuna tek 1942. god. MSO, DZ, OS, kut. 7, Odobrenje ministra nastave o isplati honorara R. R. Schmidtu, 23. 5. 1942. god.

⁵² MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo R. R. Schmidta V. Hoffilleru od 24. 9. 1940. god.

Prema sačuvano rukopisu, naslov monografije prvotno je trebao biti - BURG VUČEDOL DER JUNGSTEIN ZEIT UND KUPFERZEIT. (MSO, DZ, OS, kut. 8)

⁵³ MSO, DZ, OS, kut. 8, Pismo V. Hoffillera W. Sieversu od 14. 3. 1942. god.

⁵⁴ AAMZ, Spisi o Vučedolu, Pismo V. Hoffillera A. Paveliću od 7. 11. 1941. god.

⁵⁵ Bauer kaže da je za tiskanje *Die Burg Vučedol*, tijekom Drugog svjetskog rata, bio veliki pritisak njemačke strane; da je njemački ambasador posjetio Šepera i tražio da se to tiska kao dokaz znanstvene suradnje i znanstvene pomoći Njemačke Hrvatskoj. Još spominje kako je u monografiji toliko Šeperovih intervencija da je slobodno mogao biti naveden kao koautor (AAMZ, Bauer, A., *R. R. Schmidt na Vučedolu 1938. god.* - rukopis). Zdenko Vinski u svom kraćem kritičkom osvrtu u kojem se bavi samo kritikom nordijske teorije, koju Schmidt popularizira (*Primjedbe k rezultatima objavljenim u knjizi "Die Burg Vučedol"*, Historijski zbornik, III, 1 - 4, Zagreb, 1950, str. 389 - 395), spominje da Hoffilleru nije bilo omogućeno da korigira čitav rad (str. 389) i da

prema ocjeni eminentnih istraživača vučedolske kulture, kao što je arheolog dr. Stojan Dimitrijević⁵⁶, biti fundamentalno djelo, u europskim okvirima, za spoznaje o vučedolskoj kulturi, čiji naziv je prihvaćen i proširen isključivom zaslugom R. R. Schmidta.

Svoju zanesenost prapovijesnim svijetom i uopće, krajem uz obale Dunava Schmidt je pokušao izraziti svojom literarnom skicom naslovljenom *Plovidba Dunavom pored Vukovara*, sačuvanom u *Ostavštini*⁵⁷. Taj sastav, koji sadrži ponešto od atmosfere njegovog *Der Geist der Vorzeit*, u drugom dijelu, čini se, odražava Schmidtovu teoriju o nordijskom porijeklu vučedolske kulture, kao i trenutnu političku situaciju.

Poslije zgotovljenja osnovnog teksta monografije 1940. god. Schmidt je namjeravao nastaviti rad na arheološkim istraživanjima u ondašnjoj Jugoslaviji; sada na još široj osnovi. Kako je i knez Pavle bio zainteresiran za njegova istraživanja, Schmidt šalje M. Kašaninu, direktoru Muzeja kneza Pavla, prijedlog i

Šeper, kojeg Schmidt navodi kao autora rezimiranog sadržaja (*Die Burg...*, str. 175. - 189.), namijenjenog hrvatskoj javnosti, kaže jedno (str. 188), a Schmidt u tekstu drugo (str. 157), što možda implicira Šeperovo neslaganje s nekim Schmidtovim tezama. Činjenice su da je Schmidt autor rezimiranog sadržaja kojeg je Šeper samo preveo; kao i to da je Schmidt bio nezadovoljan Šeperovim i Hoffillerovim odugovlačenjem s prijevodom, pa je zaprijetio da će za to angažirati Danicu Pinterović iz osječkog muzeja (MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo R. R. Schmidta Mirku Šeperu od 14. 2. 1944. god.)

⁵⁶ On se poslije Drugog svjetskog rata u Hrvatskoj najviše bavio istraživanjem vučedolske kulture o čemu je napisao mnogobrojne radove; među najvažnijima su: *Prilog daljem upoznavanju Vučedolske kulture*, *Opuscula Archaeologica*, I, Zagreb, 1956, str. 5 - 56.; *Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks*, *Praistorija jugoslavenskih zemalja*, III, Sarajevo, 1979, str. 267 - 341. Danas se vučedolskom kulturom i Vučedolom najviše bavi dr. Aleksandar Durman, koji provodi sistematsko iskapanje *Streimova vinograda* i koji je 2000. god. postavio zapaženu izložbu u Vukovaru i Zagrebu, uz luksuzni katalog (*Vučedolski Orion i najstariji europski kalendar*, Zagreb 2000.), o duhovnom životu ljudi vučedolske kulture, pri čemu je iznio niz zanimljivih hipoteza.

⁵⁷ MSO, DZ, OS, kut. 8, rukopis *Donaufahrt bei Vukovar*

Stromabwärts durch uferlose Weiten gleitet das Bot. Waldinseln steigen aus der erdgesättigten Sintflut empor, Reiher auf entwurzelten Stämmen schaukeln im Strom.

Gestern war hier noch Land. Heute sind Wasserlabyrinth und Land ungeschiedene Reiche, wie einst das Chaos.

Zwei Welten trennt zu meinen Seiten der Strom. Hinter Sumpf und Urwald liegt zu Linken die endlose ungarische Steppe, das Land der Hirten, in Jahrtausenden vom Eiszeit-geborenen Donaulauf geglättet. Das Werk der Schöpfung ist hier abgeschlossen.

Jetzt greift der Strom die Uferwelt zur Rechten an. Steilwandig steigt die Uferlanke in das gewelte Lössland des Pfluges empor. Und hier, wo eben noch der Sämann Brot gesäet, reisst scharf, wie mit des Messers Schneide, des Stromes Lauf den Leib der Erde auf. Uralte Gräber, in Gletscherschlamm gebettet, sind aufgetan und stürzen mit der Totenhabe aus Stein und Bronze in den Strom - Das Buch der Schöpfung liegt hier aufgeschlagen, der Völker Wege und der Völker Not.

Mein Boot zieht durch den Strom der Ahnen, vorbei an Burgen, die ein kühnes Nordland - Heer ertrotzt, das siegend in den fremden

razrađeni projekt osnivanja Državnog instituta za jugoslavensku prapovijest u Beogradu⁵⁸. U objašnjenju navodi da sve sjeverno- i srednjoeuropske zemlje imaju takve institute koji štite i njeguju prapovijesne kulturne spomenike svojih zemalja. Projekt je predviđao suradnju muzeja u Ljubljani, Zagrebu, Sarajevu i Beogradu, te razrađivao po stavkama opseg, ciljeve, kao i pitanje zgrade, osoblja i financiranja. Do realizacije nije došlo zbog nadolazećeg rata.

SARVAŠ I HEIMATMUSEUM U OSIJEKU

U vrijeme početka njemačkih ratnih operacija u Kraljevini Jugoslaviji Schmidt se nalazio u Münchenu, gdje će ostati do lipnja 1941. god., tražeći potporu za svoja daljnja arheološka istraživanja na području, sada, bivše Jugoslavije.

Tamo se nekoliko puta za pomoć obraćao dr. Waltheru Wüstu, indoiranistu i rektoru Münchenskog sveučilišta, koji je ujedno bio i upravitelj Istraživačkog društva *Das Ahnenerbe*⁵⁹. Za ovo društvo, kojemu je bilo važno dokazivanje germanske superiornosti, istra-

Adern überfloss. - Verschollenes Heer.

Rings um den reich gedeckten Tisch der Fluren sitzt Haupt an Haupt die Schaar der Totenhügel. Und manches Auge sieht in geisterhafter Nacht die fremden Recken wieder mit Mann und Ross und Wagen in die Bergestiefe jagen.

Doch ihre Gaben segnen noch das Land. Im Dorf an breiter Strasse reiht sich Haus an Haus, mit Tor und Mauern, Burgen gleich, verschlossen. In jedem Hofe herrscht ein anderer Stamm: Slowenisch hier, slowakisch dort, ungarisch, serbisch und kroatisch, Tür an Tür mit deutschem Brauch. Aus jedem Hofe klingen andere Lieder. Und wo die Kinder an den Ufern stehn, da strahlt das längst verschollne Heer aus ihren hellen Augen wieder.

Mein Boot zieht durch den Strom der Völker. Auf breiter Wasserstrasse dampft die Händelflotte von Schwaben bis ans Schwarze Meer. Im Schleppzug treibt die Waare aller Völker: ein Paneuropa Bord an Bord vereint, die Sieger und Besiegten. Sirenen pfeifen, Glocken läuten eisern Frieden überm Strom. Ich seh im bunten Strauss der Flaggen meine Fahne ragen und hör die fremden Zungen sagen: Sieh Deutsches Wunderland!

⁵⁸ MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo R. R. Schmidta V. Hoffilleru od 24. 9. 1940. god.

MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo R. R. Schmidta M. Kašaninu od 3. 1. 1941. god.

⁵⁹ Organizaciju, čiji naziv bi mogli prevesti kao *Baština predaka*, osnovao je 1935. god. Heinrich Himmler. U duhu aktualne ideologije bavila se arheologijom (prapoviješću), etnologijom, antropologijom, uključujući kasnije i neke dr. znanosti. Vidi: *Lexikon der Geschichte*, Niederhausen, 2001, str. 26. U rad organizacije bli su uključeni mahom profesori i doktori raznih područja znanosti. Od 1940. god. *Ahnenerbe* je integrirana kao *Znanstveni ured A* u Himmlerov *Osobni stožer*. U radu organizacije s germanocentričnim pogledom na europsku ideju, bilo je svega: od organizacije ozbiljnijih znanstvenih radova do upućivanja ekspedicija u razne dijelove svijeta, npr. - Iran, Kanarske otoke i Island u potragu za dokazima davnih kraljeva čiste arijanske krvi, Atlantidom, Svetim gralom itd.; suprotstavljanja arijanske pseudoreligije kršćanstvu i sl. O ovoj organizaciji pisao je Michael H. Kater, *Das "Ahnenerbe" der SS 1935. - 1945. Ein Beitrag zur Kulturpolitik des Dritten Reiches*,

živanje nordijskih kultura prapovijesne Europe bilo je od posebnog značaja. Schmidt je Wüstu objasnio kako je njegov rad važan jer baca novo svjetlo na kulturne veze Sjevera i prethelenističke Grčke, a u tom kontekstu vučedolska kultura ima posredovnu ulogu. Izložio je plan daljnjih istraživanja, i to na tri mjesta, koja se nalaze na glavnim prometnim putevima između staronordijskog kulturnog područja i prethelenističke Grčke: području ušća Drave kod Osijeka, ušća Save kod Zemuna i negdje kod Niša, na razvodnici Morave i Vardara⁶⁰. S uvjerenjem da je njegov projekt dio kulturnopolitičke zadaće toga vremena i nadom da će *Ahnenerbe* prihvatiti i financirati njegov plan, te da će već u jesen moći početi s iskapanjem, uputio se u Hrvatsku (Vukovar) kako bi mogao nadgledati i utjecati na brže tiskanje knjige *Die Burg Vučedol*.

Iz Vukovara ubrzo odlazi na višetjedno studentsko putovanje po Mađarskoj radi istraživanja prapovijesnih kultura na mađarskom tlu. Istražujući po raznim muzejima zaključio je da se *vučedolska rasa* ovdje pojavljuje ranije nego u Srijemu, što je potkrijepljivalo njegovu teoriju o pravcu seobe nositelja vučedolske kulture od sjevera prema jugu⁶¹.

Izvanredno jaku podršku za svoj daljnji rad Schmidt je dobio od Njemačke narodne skupine (Deutsche Volksgruppe), čije je sjedište bilo u Osijeku.

Naime, 1941. god. formirana po uzoru na državu, s vođom - Branimirom Altgayerom⁶², ona je po svojoj

Stuttgart, 1974. Organizacija je imala razvijenu mrežu institucija u raznim gradovima Njemačke s raznim laboratorijima, arhivima i knjižnicama. MSO, DZ, Spisi Njemačke narodne skupine, kut. 3, Okružnica *Ahnenerbe* od 10. 9. 1943. god. *Ahnenerbe* je postala ozloglašena radi istraživanja u logoru Dachau, zbog čega je W. Sievers, jedan od glavnih čelnika organizacije završio na sudenju u Nürnbergu.

U svemu je pomalo čudno što se Schmidt obratio za pomoć ovoj organizaciji, kada je u Berlinu njegov bivši asistent i suradnik Hans Reinerth vodio glavnu riječ na arheološkom odsjeku sveučilišta i u institutima koji su za rata vršili arheološka iskapanja prapovijesnih lokaliteta posvuda (npr. Grčka, Ukrajina), a sam Reinerth, 1942. god., boravi u Hrvatskoj. Zbog sitnih naznaka, možemo samo pretpostaviti da je Reinerth bio povezan sa Schmidtovim otkazom na tübingskom sveučilištu.

⁶⁰ MSO, DZ, OS, kut. 8, Pismo R. R. Schmidta Waltheru Wüstu od 15. 4. 1941. god.

MSO, DZ, OS, kut. 8, Pismo R. R. Schmidta Wolframu Sieversu od 23. 11. 1941. god.

⁶¹ MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo R. R. Schmidta Sofiji Eltz od 20. 9. 1941. god.

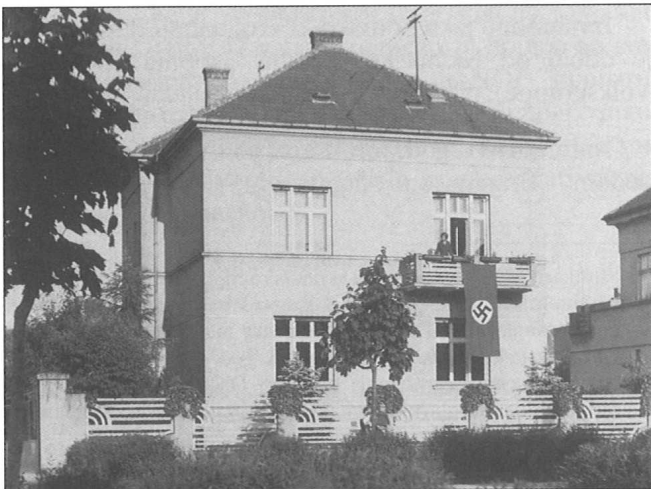
MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo R. R. Schmidta Ferencu Tompi od 6. 8. 1941. god.

⁶² O Altgeru i Njemačkoj narodnoj skupini vidi: Krnić, Z., Ljubljanović, S., Tomljanović, C., *Neki podaci o organizaciji i radu Njemačke narodne skupine u NDH*, Zbornik Historijskog instituta Slavonije, br. 1, Slavonski Brod, 1963; Geiger, V., *Sasluhanje Braninira Altgayera vođe Njemačke narodne skupine u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj u Upravi državne bezbjednosti za Narodnu Republiku Hrvatsku 1949. godine*, Časopis za suvremenu povijest, 31, 3, Zagreb, 1999.

organizacijskoj shemi imala četiri *glavna ureda*, od kojih je jedan bio Glavni ured za kulturu (Hauptamt für Kultur), pod kojim se opet, nešto kasnije, formiraju četiri ureda; Ured za umjetnost i znanost (Amt für Kunst und Wissenschaft) jedan je od njih⁶³. Altgayer postavlja Aloisa (Luju) Pleina za vođu ovoga ureda⁶⁴, koji se velikodušno i s poletom stavio Schmidtu na raspolaganje jer je njegov rad bio značajan i gotovo jedini znanstveni, koji je Ured imao priliku pomagati.

Prema Schmidtovom planu u iskapanju i istraživanju trebale su sudjelovati i mlade akademske snage, članovi Njemačke narodne skupine, koji su studirali u Njemačkoj i koji bi kasnije preuzeli vođenje jednog njemačkog muzeja za ovo područje, što bi, prema njemu, bilo dobro i za njemačku znanost i za Njemačku narodnu skupinu⁶⁵.

Vodstvo Skupine, koje je imalo sjedište u Osijeku, Zagrebačka 2, već u listopadu 1941. god. Schmidtu pronalazi i ustupa kuću u istoj ulici, na broju 7,⁶⁶ u koju on nije odmah uselio jer je čekao novac iz Njemačke za svoj projekt od kojeg se dio trebao utrošiti za namještanje kuće.

Sl. 12. Kuća u kojoj je R. R. Schmidt sa suprugom boravio 1941. - 1944. (MSO, F - 2643)

⁶³ Krnić, Z., *Prosvjetna i kulturna djelatnost Njemačke narodne skupine u NDH*, Časopis za suvremenu povijest. X, 2 (27), Zagreb, 1978, str. 18 - 19.

⁶⁴ Isto, str. 25.

⁶⁵ MSO, DZ, OS, kut. 8, Pismo R. R. Schmidta Waltheru Wüstu od 15. 8. 1941. god.

Ideja o osnutku jednog njemačkog, domovinskog muzeja (Heimattmuseum), nije potekla od Schmidta. Već ranije, 1938. god., pripremalo je Kulturno i dobrotvorno udruženje Njemaca (Kultur- und Wohlfahrtsvereinigung der Deutschen), osnovano 1936. godine u Osijeku, otvaranje takvog muzeja. Tada je izabran upravitelj muzeja - Stjepan Frauenheim, novinar i publicist, koji je muzeju obećao darovati svoje mnogobrojne zbirke u kojima je bilo puno materijala vezanog za povijest Osijeka. MSO, DZ, Zapisnik sastanka Društva prijatelja starina "Mursa" od 15. 2. 1938. god.

⁶⁶ MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo R. R. Schmidta Klari Schmidt od 8. 10. 1941. god. Kuća koju Schmidt opisuje kao *kleines modernes*

Schmidt o svojim namjerama obaviještava sve mjerodavne krugove u Hrvatskoj: velikog župana, nadležno ministarstvo i Njemačko veleposlanstvo u Zagrebu. Što se financiranja tiče, nije tražio da iz Hrvatske netko preuzme dio, smatrajući da bi time jedna važna istraživačka zadaća za *njemačku stvar* bila izgubljena⁶⁷. Wüst se u sjedištu organizacije *Ahnenerbe* u Berlinu očito jako založio za Schmidtove projekte, kada je Schmidtu, koji je inzistirao na tome da planovi moraju biti iznešeni usmenim putem, organiziran sastanak 13. i 14. listopada 1941. god. u Zagrebu s Wolframom Sieversom, SS-Obersturmbannführerom u Osobnom štabu vođe SS-a Heinricha Himmlera i Reichsgeschäftsführerom za *Ahnenerbe* - de facto šefom organizacije. Na tom sastanku obećano mu je kako će *Ahnenerbe* financijski stajati iza njegovog istraživanja, pa on povratkom u Osijek odmah radi na izradi troškovnika za prvo iskapanje u osječkoj okolini - Sarvašu⁶⁸.

Prije svega, trebalo je urediti kuću za stanovanje, kao i radne prostore u njoj, gdje su se svi nalazi iskapanja trebali konzervirati i restaurirati. Kako je bio potreban i automobil za odlaske na teren, nabavljen je *DKW Meister-limuzina*.

Sl. 13. R. R. i F. Schmidt 1942. god. (MSO, F - 2651)

Haus, zapravo je dosta prostrana katnica, vila u elitnom dijelu grada koju su 1933. god. sagradili Josip i Olga Meier; kasnije u vlasništvu Žarka i Slavka Unterwegera. Državni arhiv u Osijeku, Gradsko poglavarstvo Osijek, Građevinski ured, Projektna dokumentacija po ulicama, fascikl 128/7. Za vrijeme NDH kuća je u vlasništvu konjaničkog kapetana Radovana Kukuljevića koji se tada nalazi u Varaždinu i kojem je plaćana najammina od 115 RM ili 2300 Kuna; polovica najamnine za kuću bila je na Schmidtovo ime, a polovica na ime ondje osnovanog Instituta.

⁶⁷ MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo R. R. Schmidta Hansu Kriegu od 11. 10. 1941. god.

⁶⁸ Sarvaški *Vlastelinski brijeg* od ranije je bio poznat kao arheološko nalazište. Prilikom obnavljanja vinograda, na brijegu su pronađeni ulomci vučedolske keramike koji su dospjevali do Beča i Berlina, a jedan dio i u Arheološki muzej u Zagrebu. Hoffiller, V., *Corpus vasorum antiquorum Jugoslavie*, fasc. 2, T. 1 - 10. 1894. godine tu je iskapaio F. Nuber za osječki muzej. Tom prilikom je napravio fotografije nalaza koje su objavili M. Höernes (*Funde verschiedener Altersstufen aus dem westlichen Syrmien*,

U troškovniku od deset stavaka (nadnica za radnike, stručna literatura, fotografski i dr. materijal, sredstva za Schmidtova stručna putovanja, odštetu vlasnicima vinograda i sl.) iznešeni su mjesečni troškovi iskapanja, koji su trebali iznositi 4100 RM. Usput Schmidt traži za potrebe Njemačke narodne skupine ustrojavanje knjižnice, aparat za projekciju i slajdove iz njemačke prapovijesti, potrebne za predviđena predavanja, antropološke instrumente, filmsku kameru itd⁶⁹.

U studenom ponovno odlazi u München, gdje s W. Sieversom sređuje potankosti oko istraživanja, te s *BAVARIA-FILMKUNST*-om pregovara o snimanju filma s temom iz prapovijesti - *Geheimnisvolle Tiefe*, za koji piše scenarij. Iz nama nepoznatih razloga snimanje filma naknadno nije odobrilo nadležno njemačko ministarstvo⁷⁰.

Iako je bilo jasno da planirano iskapanje neće početi u jesen nego tek u proljeće, Schmidt je ipak bio zadovoljan jer odobrenje financijskih sredstava nije išlo presporo i preko previše instanci. S transferom novca u Hrvatsku bilo je problema, pa je Sievers tražio od Skupine u Osijeku da novčano pomogne Schmidtu dok se ne nađe način za dostavu novca iz Njemačke.

Vodstvo Njemačke narodne skupine pomoglo je Schmidtu opremiti namještajem radne prostora, dok je Schmidt sam financirao opremanje prostora za stanovanje; uglavnom novcem od honorara za Vučedol. Namještaj u biedermeier stilu nabavljan je u Vukovaru, Osijeku i Zagrebu. Novac iz Njemačke počeo je stizati tek kasnije, i to najprije preko Schmidtovog privatnog računa u Münchenskoj filijali Dresdenske banke, a potom preko Hrvatske državne banke⁷¹. Novčane teškoće spriječile su Schmidtov planirani odlazak u Rumunjsku, Bugarsku i Grčku, gdje je trebao obići muzeje u sklopu priprema za budući rad.

Nakon što se službeno rastao s prvom suprugom, te vjenčao s Franciskom Nöthig u prosincu 1941. god.,

Mitteilungen der Prähistorischen Commission 1/5, Wien, 1901, T. 18) i M. Wosinsky (*Die inkrustierte Keramik der Stein- und Bronzezeit*, T. 18). Brojni ulomci keramike s tog iskapanja nalaze se u Muzeju Slavonije, uz još nekoliko ranijih nalaza kao što su npr. brončana igla sa svinutom glavicom i tordiranim vratom i brončana narukvica. Nuber je 1900. godine poklonio osječkom muzeju i 30 različitih barbarskih, grčkih i rimskih novčića iz Sarvaša. MSO, Arheološki odjel, Pododjel prapovijesne arheologije, Dokumentacija o Sarvašu. O poklonjenim novčićima izdao je publikaciju od 12. stranica *Uebersicht der numismatischen und archäologischen Sammlung welche C. F. Nuber dem Museum der königl. Freistadt Esseg als sein Geschenk übergeben hat* (Osijek, 1900).

⁶⁹ MSO, DZ, OS, kut. 8, Pismo R. R. Schmidta W. Sieversu od 23. 10. 1941. god.

⁷⁰ MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo Bavaria-Filmkunst-a R. R. Schmidtu od 27. 11. i 30. 12. 1941. god.

⁷¹ MSO, DZ, OS, kut. 8, Pismo W. Sieversa R. R. Schmidtu od 20. 1. 1942. god.

preseljava iz vukovarskog dvorca u Osijek.

Prilikom jednog boravka u Zagrebu Hoffiller ga je obavijestio da njegovo planirano iskapanje mora imati odobrenje i biti u skladu s hrvatskim zakonima o zaštiti kulturne baštine, što je značilo: iskapanje mora biti provedeno stručno, pod kontrolom države, nalazi moraju biti spremljeni u muzejske zbirke, te konzervirani i obrađeni od strane stručnjaka⁷². Stoga Schmidt u svojoj pismenoj zamolbi Ministarstvu bogoštovlja i nastave NDH izražava suglasnost s kontrolom od strane države i s tim, da nalazi poslije snimanja, konzerviranja i obrade ostanu u državi. Sada predlaže da na iskapanje dođu hrvatski studenti arheologije⁷³. U roku od dva tjedna stiglo je odobrenje ministra bogoštovlja i nastave NDH za iskapanje na *Vlastelinskom brijegu* kod Sarvaša, uz dva uvjeta:

1. - *Da iskapanja stoje pod stručnim nadzorom upravitelja Hrvatskog državnog arheološkog muzeja u Zagrebu dra Viktora Hoffilera* i 2. - *da sav iskapani znanstveni materijal dođe prema odluci dra Viktora Hoffilera većim dijelom u Hrvatski državni muzej u Osijeku, a neke dublete u Hrvatski državni arheološki muzej u Zagrebu*⁷⁴.

Iskapanje *Vlastelinskog brijega* u Sarvašu trajalo je kroz dvije godine, s prekidima, 28 tjedana. 1942. god. iskapalo se od 13. svibnja do 21. studenog, a 1943. god. od 27. travnja do 29. svibnja⁷⁵. Radnika je bilo u prosjeku desetak, mahom Nijemaca iz Sarvaša (Hirschfelda) - tada naseljenog pretežno njemačkim stanovništvom. S potrebnim brojem radnika Schmidt je imao stalne probleme radi njihovih obaveza na obradi zemlje - od čega su uglavnom živjeli i zbog mobilizacije u njemačku vojsku, tako da je 1943. god. trebalo dio radnika tražiti u susjednom Bijelom brdu. Na iskapanje je došao, kao stručni suradnik, student arheologije Ivan Marović⁷⁶, kojega, sukladno ugovoru, iz Zagreba šalje Hoffiller.

⁷² MSO, DZ, OS, kut. 8, Pismo R. R. Schmidta W. Sieversu od 1. 3. 1942. god.

⁷³ MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo R. R. Schmidta Ministarstvu nastave NDH od 8. 4. 1942. god.

⁷⁴ MSO, DZ, OS, kut. 8, Dozvola iskapanja u Sarvašu od 22. 4. 1942. god.

⁷⁵ MSO, DZ, OS, kut. 8, Bilježnica evidencije dnevnica. Bilježnica u koju je Schmidt zapisivao imena i dnevnicke radnika na Vučedolu, na zadnjoj stranici ima sumarni, tjedni popis dnevnica iz Sarvaša.

⁷⁶ I. Marović, arheolog, rod. 1920. god. u Prološću. Diplomirao klasičnu filologiju, arheologiju i povijest na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Od 1950. god. radio u Arheološkom muzeju u Splitu. Bavio se uglavnom prapovijesću Dalmacije. Otkrio i definirao Cetinsku kulturu. Istraživao prapovijesne gomile i iskapao na više lokaliteta u Dalmaciji. Vidi: *Hrvatski leksikon*, II, Zagreb, 1997, str. 70; Filip, J., n. dj., str. 780.

Prema usmenom iskazu gospodina Marovića - danas umirovljenika koji živi u Splitu i koji se još uvijek bavi arheološkim istraživanjima - na iskapanju u Sarvašu bio je od srpnja do studenog 1942. god., tj., do početka predavanja na fakultetu. Za vrijeme iskapanja stanovao je u Sarvašu kod Stefana Bucha, a

Sl. 14. Restauracija nalaza. I. Marović drugi s desna. (MSO, F - 2640)

Drugi stručni suradnik bila je studentica povijesti umjetnosti i arheologije Hilda Tompak⁷⁷, koja je živjela u Sarvašu i na iskapanje došla na Schmidtov poziv.

Iskapanje na *Vlastelinskom brijegu* bilo je po opsegu posla puno veći poduhvat od Gradca na Vučedolu. Površina koja se namjeravala iskopati bila je veća, dok su kulturni slojevi po Schmidtovim očekivanjima trebali ići do skoro 10 m dubine. Cijelo područje koje se iskopalo podijeljeno je koordinatnom mrežom, koja je povezana uzadima visjela na velikim, telefonskim stupovima i površinu razdjeljivala na četverokute od 1 m². Tako se svaki nalaz mogao registrirati po svom

subotom bi odlazio u Osijek, gdje je u Schmidtovoj kući zajedno s njim, njegovom suprugom, jednim Nijemcem (Johann Weis, op. a.) i jednim dječakom iz Sarvaša, radio na konzervaciji i restauraciji arheoloških nalaza. Nešto kasnije je mobiliziran, da bi na poslijetku završio na Bleiburgu i Križnom putu.

⁷⁷ Hilda Tompak, udata Hećej rod. 1918. god. u Suhopolju. 1939. god. maturirala je na Ženskoj realnoj gimnaziji u Osijeku i započela studij na Filozofskom fakultetu u Zagrebu. Kako nas je izvijestila, u Sarvaš je došla iz Osijeka 1941. god. zajedno s majkom koja je radila kao liječnica. Zaposlila se uz studij u osječkom muzeju i radila svakovrsne muzejske poslove. Schmidt je čuo da ona studira arheologiju, pa ju je pozvao na iskapanje. Po nekoliko dana radila je u muzeju, nekoliko u Sarvašu na iskapanju i uz to putovala u Zagreb na ispite. Cijelo to vrijeme bila je aktivni, ilegalni suradnik Narodnooslobodilačkog pokreta, ali njen rad na iskapanju s tim nije bio povezan. O Schmidtovu radu i njemu kao osobi ima samo pohvalne riječi. Prema njoj, iskapanje je provedeno za ono vrijeme s nevjerojatnom preciznošću i pedantnošću. Što se tiče njegova odnosa prema političkom trenutku, gospođa Hećej misli da je Schmidt bio antihitlerovski orijentiran, što se davalo naslutiti iz njegovih podrugljivih komentara o njemačkoj vojsci; kakve je imao npr. i za teoriju o gotskom podrijetlu Hrvata, koja se tada našla u školskim udžbenicima.

Hilda Tompak uhapšena je 1944. god.; pobjegla iz zatvora i otišla u partizane. 1945. god. opet se zaposlila u osječkom muzeju, a od 1951. god. živi u Zagrebu.

Sl. 15. Hilda Tompak na lokalitetu u Sarvašu (MSO, F - 2633)

horizontalnom i vertikalnom položaju⁷⁸.

Troškovi su bili znatni, a Sarvaš je bio samo prvo predviđeno mjesto za iskapanje⁷⁹. Same pripreme već su puno stajale. Njemačka narodna skupina utrošila je 100000 kuna za već spomenuto opremanje kuće u kojoj je Schmidt osnovao Institut za prapovijest (Institut für Vorgeschichte) - mjesto za obradu i pripremu nalaza prije publiciranja. *Ahnenerbe* još nije slala novac u punom iznosu, dok je čuvani novac za iskapanje stalno gubio vrijednost zbog inflacije. Kada već nakon mjesec dana iskapanja nestaje sredstava za daljnji rad, Schmidt počinje sumnjati u spremnost *Ahnenerbe*-a da financira daljnji rad i njegovo uzdržavanje u Osijeku - predviđeno posebnom stavkom u planu troškova. Stoga poziva iz Berlina voditelja svih poslova ove organizacije W. Sieversu u Osijek, kako bi se on sam uvjerio u ozbiljnost posla i da bi se dogovorili o daljnjem angažmanu *Ahnenerbe*-a⁸⁰, ističući ono što su u Berlinu, vjerojatno, htjeli čuti - da istraživanje nordijske kulture u Podunavlju ispunjava važnu kulturnopolitičku zadaću, glede, budućeg ustrojavanja Europe.

Podršku za nastavak rada Schmidt je dobivao i od

⁷⁸ *Hrvatski list* od 6. 12. 1942. god.; Usmeni iskaz H. Hećej.

⁷⁹ Npr. samo za odštetu, vlasniku vinograda Georgu Gasseru isplaćeno je 52000 kuna. MSO, DZ, OS, kut. 8, Popis isplata vlasniku zemljišta.

⁸⁰ MSO, DZ, OS, kut.8, Pismo R. R. Schmidta W. Sieversu od 2. 6. 1942. god.

Njemačkog veleposlanstva u Hrvatskoj, preko kojeg održava vezu s Berlinom, kao i samog veleposlanika Siegfrieda Kaschea, kojemu je opet bilo važno da iskapanje bude zajednički rad s Arheološkim muzejem u Zagrebu zbog dobrih odnosa Reicha i NDH. Hoffiller, tj. muzej, zbog početne, nesređene i otežane situacije, za nastavak radova u Sarvašu prilaže 100000 kuna⁸¹.

Početkom srpnja 1942. god. iz Berlina u Osijek stižu, u ime *Ahnenerbe*-a, Wolfram Sievers i dr. Herbert Jankuhn - jedan od arheologa iz te organizacije, koje Schmidt kroz nekoliko dana upoznaje sa svojim radom. Pokazao im je rukopis monografije o Vučedolu, upoznao ih s radom u Institutu i planom osnutaka njemačkog Domovinskog muzeja (Heimattmuseum-a) u koji se, zaobilazeći ugovor, planiralo smjestiti nalaze, te ih proveo cijelim područjem oko Osijeka i Vukovara na kojem se nalaze vrijedni arheološki lokaliteti.

Sl. 16. W. Sievers, R. R. Schmidt i H. Jankuhn na Vučedolu ("Gradac") 1942. god. (MSO, F - 2627)

Jankuhn nije krio oduševljenje lokalitetima, Schmidtovim radom, metodom i rezultatima. Smatrao je to vrlo važnim radom koji će obogatiti znanje o prapovijesti podunavskog prostora, pa se odmah počeo zauzimati za Schmidtov daljnji rad, tražeći nastavak financiranja i mogućnosti snimanja iz zraka arheološkog lokaliteta u Sarvašu, te zaštitu lokaliteta na

Vučedolu⁸². Po povratku u Berlin, Jankuhn upoznaje stručne krugove sa Schmidtovim radom, pa odmah počinju stizati narudžbe tekstova od Schmidta o istraživanju u Podunavlju od njemačkih stručnih časopisa, kao što je npr. *Forschungen und Fortschritte*. Sievers je, pak, stekavši pravu sliku o ovome poslu, odmah nastavio s daljnjim financiranjem⁸³.

Krajem srpnja Schmidt prekida iskapanje i sa suprugom odlazi na tjedan dana u Sarajevo radi proučavanja butmirskih nalaza u Hrvatskom zemaljskom muzeju u kojem je tada ravnatelj arheolog dr. Jozo Petrović. On Schmidta vodi i na arheološki lokalitet Butmir, a jednodnevni izlet zrakoplovom u okolicu Mostara, radi pregleda nekih spilja, Schmidtu omogućava njemačka vojska. Ipak, primarni cilj puta u Bosnu i Hercegovinu bilo je istraživanje proširivanja vučedolske kulture prema Jadranskom moru⁸⁴.

Povratkom iz Sarajeva nastavljeno je iskapanje, o čemu je Schmidt redovito izvještavao *Ahnenerbe* u Berlinu⁸⁵. Članovi Njemačkog veleposlanstva zaduženi za kulturu, kao npr. dr. Hans Zoller i članovi Njemačkog znanstvenog instituta u Zagrebu, dolazili su osobno u Sarvaš informirati se o napretku istraživanja.

U Sarvašu Schmidt otkopava osam naseobina iz svih prapovijesnih kulturnih razdoblja, koje su ležale jedna iznad druge i stratigrafski razjašnjavale prapovijesnu kronologiju Podunavlja. Imao je sreću da je svako razdoblje bilo bogato nalazima⁸⁶, dok je neznatna bila u tome što je naknadni latenski obrambeni rov bio ukopan do sredine iskapanog dijela terena. Iskapani dio brijega predstavljao je u biti samo jedan mali dio ukupne površine u prošlosti naseljavanog *Vlastelinskog brijega*⁸⁷.

⁸¹ MSO, DZ, OS, kut. 8, Pismo R. R. Schmidta W. Sieversu od 18. 6. 1942. god.

⁸² MSO, DZ, OS, kut. 8, Pismo H. Jankuhna R. R. Schmidtu od 20. 7. 1942. god.

⁸³ MSO, DZ, OS, kut.8, Pismo W. Sieversa R. R. Schmidtu od 25. 7. 1942. god.

⁸⁴ MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo R. R. Schmidta K. Schmidtu od 22. 8. 1942. god.
MSO, DZ, OS, kut. 8, Pismo R. R. Schmidta W. Sieversu od 23. 8. 1942. god.

⁸⁵ Ta izvješća, tj. pisma, u kojima je na početku obično stajalo *Istraživanje prapovijesti hrvatskog Podunavlja*, ne sadrže detaljnije opise radova.

⁸⁶ MSO, DZ, OS, kut. 8, Pismo R. R. Schmidta H. Jankuhnu od 28. 9. 1942. god.

⁸⁷ Nastavak arheoloških iskapanja na ovome lokalitetu, koja su između ostaloga pokazala kako su se naselja širila, npr. u eneolitu i brončanom dobu i izvan *Vlastelinskog brijega* - u *suburbiju*, pokrenula je i provela 1985./1986. god. dr. Jasna Šimić iz Muzeja Slavonije u Osijeku, te o rezultatima izvijestila u nekoliko radova. Vidi : *Pokusno istraživanje na lokalitetu Gradac u Sarvašu*, Obavijesti HAD-a, 1, Zagreb, 1986, 23 - 24.; *Zaštitno iskopavanje na "Gracu" u Sarvašu*, Obavijesti HAD-a 3, Zagreb, 1986, 37 - 38.; *Sarvaš - Gradac, prapovijesno višeslojno naselje*, Arheološki pregled 1986, Ljubljana, 1987, 64 - 65.; *Horizont kasnog brončanog doba na lokalitetu Gradac u Sarvašu*, Prilozi Instituta za arheologiju

Sl. 17. "Vlastelinski brijeg" 1942. god. (MSO, F - 2634)

Institut za prapovijest koji je bio smješten u podrumskim prostorijama Schmidtove kuće i u dograđenoj garaži, bio je u jesen 1942. god. prepun nalaza. U predstojećoj zimi Schmidt je namjeravao restaurirati i znanstveno obraditi pridošle predmete. Kako za taj posao nije imao potrebnu stručnu literaturu; vlastita mu je uništena u Münchenskom stanu prilikom zračnog bombardiranja, opet se za pomoć obratio *Ahnenerbe*-u. Odobreno mu je 5000 RM za nabavku knjiga od njemačkih izdavača (npr. *Fackel-Verlag*, Stuttgart)⁸⁸, dio je nabavio sam, a i Njemačka narodna skupina kupila je dio potrebne stručne literature.

Novinskim izvještajima o rezultatima iskapanja pridavana je važnost, kao i u vučedolskom slučaju, samo što je ovaj put Schmidt sam pisao opširnije izvještaje objavljujane nepotpisane⁸⁹.

Od budućeg Heimatmuseum-a, u planovima Skupi-

u Zagrebu, 9, Zagreb, 1992, 31 - 48.; *Pola stoljeća od prvog arheološkog iskopavanja lokaliteta Gradac u Sarvašu*, Obavijesti HAD-a, 1, Zagreb, 1993, 54.; *Kontinuitet nastanjivanja tijekom brončanog doba u sjeveroistočnoj Slavoniji*, Izdanja HAD-a, 16 (Slavonski Brod, 1988) Zagreb, 1993, 127 -148.; *Ranobrončano-dobno naselje na lokalitetu Gradac u Sarvašu, s naročitim obzirom na analizu keramičkog materijala*, Osječki zbornik, 21, Osijek (1991), 1995, 5 - 35.; *Umjetnost pretpovijesti u istočnoj Slavoniji I Baranji*, Osijek, 1995.; *Kulturne skupine s inkrustriranom keramikom u brončanom dobu sjeveroistočne Hrvatske*, Osijek, 2000. MSO, Arheološki odjel, Pododjel prapovijesne arheologije, Dokumentacija o Sarvašu

⁸⁸ MSO, DZ, OS, kut. 8, Pismo W. Sieversa R. R. Schmidtu od 12. 10. 1942. god.

⁸⁹ U *Ostavštini*, kut. 8, nalazi se nekoliko rukopisa novinskih izvještaja koji su objavljeni npr. u: *Grenzwacht* od 4. 12. 1942.; *Hrvatski list* od 6. 12. 1942.; *Deutsche Zeitung in Kroatien* od 20. 1. 1943.; *Hrvatski list* od 9. 6. 1943. god...

ne - središnje kulturne točke prvoga ranga, Schmidt je očekivao dio pomoći u novcu, smatrajući kako je iskapanje u neposrednom interesu muzeja, zbog, u konačnici, planiranog smještanja nalaza u njega, a ne u osječki Gradski muzej. Gotovo od same uspostave Skupine (13. 4. 1941.) počeo je rad na osnivanju muzeja, pri čemu će i Schmidt imati istaknutu ulogu. Do zgrade za muzej Skupina je došla u travnju 1941. god., kao i u slučaju Zagrebačke 2 - *poglavnikovom "darovnicom"*.⁹⁰ Zgrada je ranije bila židovsko vlasništvo (Žige Deutscha, direktora kožare), a nalazila se na uglu Desatičine i Jägerove ulice⁹¹.

Sl. 18. Zgrada Heimatmuseum-a. Prva s lijeva. (MSO, P - 2344)

Zamišljeno je da muzej ima nekoliko odjela: muzejski, galerijski, arhiv i knjižnicu. L. Plein počeo je skupljati predmete, u prvom redu umjetničke slike, ali i namještaj, stare plakate, novine, dokumente, arheološke i etnografske predmete i sl., uglavnom njemačkih obilježja; najprije od njemačkih obitelji, a kasnije i iz židovskih kuća. Kao aktivni član Društva prijatelja starina "Mursa" dobro je znao tko su vlasnici raznih vrijednih zbirki i umjetnina.

Nekako u vrijeme izlaska Odredbe o zabrani izvoza starina, potkraj svibnja 1941. god., gradski načelnik Milan Blažeković pozvao je građanstvo da upravi osječkog muzeja prijavi sve predmete od muzejske vrijednosti. Ovome su se odazvali samo Židovi i poneki Hrvat, pa je rok za prijavu produžavan. U njemačkim krugovima smatralo se kako predmete njemačkog podrijetla treba predati Zemaljskom vodstvu Njemačke narodne skupine - kao nadležnome, a ne Gradskom muzeju. Oko ove stvari vodila se rasprava i u "Mursi". Plein je predlagao da se u židovskim stanovima zapečate svi predmeti od arheološke i umjetničke vrijednosti, čemu se suprotstavio dr. Franjo Buntak, ravnatelj osječkog muzeja, s argumentom da za to ne

⁹⁰ Flod, I., Rukopis o Njemačkoj narodnoj Skupini, str. 45. Ovaj rukopis, odnosno, kopiju rukopisa dobili smo od gospodina Nikole Maka, predsjednika Njemačke narodnosne zajednice (Volksdeutsche Gemeinschaft) Osijek, na čemu se zahvaljujemo.

⁹¹ MSO, DZ, Zapisnik sjednice Društva prijatelja starina "Mursa" od 13. 11. 1941. god. Zgrada je prije Deutscha bila u posjedu R. K. Schmidta, osječkog veleposjednika.

postoji pravna osnova⁹². Ipak, kasnije je puno predmeta oduzetih Židovima i Srbima završilo u Heimatmuseum-u.⁹³ Prema Buntakovu izvješću, već potkraj 1941. god. u njemačkom muzeju prikupljeno je jako mnogo stvari iz Osijeka, a kustos muzeja trebao je postati R. R. Schmidt.⁹⁴

Pleinov Ured i Heimatmuseum bili su kroz 1941. i 1942. god. najaktivniji u izložbama likovnih radova.⁹⁵ Ovakve izložbe mogle su se postavljati, ali rad jednog muzeja nije bio moguć bez ispunjavanja osnovnih materijalnih preduvjeta, te donošenja statuta, njegova usklađivanja s hrvatskim zakonima i njegova odobrenja od strane hrvatskih vlasti. Stoga je R. R. Schmidt, kojemu se jako žurilo zbog nagomilanih sarvaških nalaza u kući/Institutu, 1942. god., prema nalogu B. Altgayera, počeo pisati statut. Od J. Petrovića, ravnatelja sarajevskog muzeja, zatražio je statute sarajevskog i zagrebačkog muzeja koji su trebali poslužiti kao predlošci.⁹⁶ Schmidt je napisao dvije verzije statuta prema kojima je napisana konačna verzija. Altgayer je također, priložio jedan svoj nacrt statuta od šest članaka, ali on nije korišten pri izradi treće, odobrene verzije.⁹⁷

Hoffilleru, neformalno glavnoj osobi u Hrvatskoj za muzejska pitanja, bilo je jasno da će biti problema oko nadležnosti i prava na pojedinu muzejsku građu s budućim njemačkim muzejem, pa u lipnju 1942. god. dolazi u Osijek nastaviti provedbu onoga što je

započeto 26. veljače 1942. god. kada je osječka Gradska općina muzejske zbirke, muzejsku knjižnicu, zbirku slika i arhiv prenijela u vlasništvo države kako bi ih zaštitila od Nijemaca,⁹⁸ kojima je bilo sumnjivo što se podržavanje provodi samo u Osijeku kada je najavljeno za sve gradske muzeje u NDH. Osječki muzej tada se nalazio na Mažuranićevom trgu, dok se veliki depo muzeja nalazio u zgradi Osnovne škole u Novom gradu, tada naseljenom pretežno njemačkim stanovništvom. U tom depou najveći dio zauzimali su kameni spomenici (lapidarij) i velika zbirka osječkih starih novina (hemeroteka). Hoffiller je naredio da se novine prenesu u zgradu muzeja, što je dočuo mjesni vođa Skupine Skreptschuk i zaključio da će biti skrivene ili spaljene, jer su najstarije bile uglavnom na njemačkom jeziku. Svoje spekulacije potkrijepljivao je, navodnom, Hoffillerovom izjavom kako .. *Švabe žele za novine dati teški novac, jer s tim novinama mogu dokazati svoj kulturni rad u Hrvatskoj...* U jednom izvješću Skreptschuk još navodi kako Hoffiller namjerava sve kamene spomenike prevesti u Zagreb, te da je zagrebački muzej i ranije prisvajao neke predmete, kao što su npr. skupocene medalje.⁹⁹

Zbog svega navedenog žurilo se i njemačkoj strani osnovati muzej, pa preko Ahnenerbe-a i Njemačkog veleposlanstva u Zagrebu uspješno vrši pritisak na vlasti NDH da što brže odobre statut.¹⁰⁰ Ministarstvo narodne prosvjete NDH je u vrlo kratkom roku odobrilo statut (4. prosinca 1942.),¹⁰¹ sukladno Uredbi o muzejima i galerijama, donešenoj još za Kraljevine Jugoslavije (26. srpnja 1940. god.), koja je u biti preuzeta iz mađarskog zakonodavstva. Statut je vrlo kratak i sastoji se od svega osam članaka, od kojih šest govori o ustrojstvu i radu muzeja, dok su dva članka prijelazne odredbe statuta. Prva verzija Schmidtova statuta imala je devet članaka, a druga deset. Iz njih je Altgayer, kao službeni donositelj statuta, u konačnoj verziji izbacio neke članke, kao npr.: *Kao počasni znanstveni savjetnici u stvaranju i uređenju muzeja imenovati će se: sveučilišni profesor dr. Viktor Hoffiler, ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu i sveučilišni profesor dr. Robert Rudolf Schmidt, trenutno u Osijeku; pisane, vjerojatno, zbog lakšeg odobrenja statuta.*

⁹² MSO, DZ, Zapisnik sjednice Društva prijatelja starina "Mursa" od 3. 6. 1941. god.

⁹³ Flod u navedenom rukopisu (str. 86) kaže da je pljačka Židova i Srba počela 11. 4. 1941. pod "stručnim" nadzorom Luje Pleina. Dosta je bogatijih Židova i Srba, posjednika raznih umjetnina, rade poklanjalo osječkom gradskom muzeju svoje predmete, negoli predavalo redarstvu ili budućem Heimatmuseum-u. Npr. odvjetnik Herman Weisman, pošto je morao isprazniti svoj odvjetnički ured, poklonio je svoju zbirku slika, numizmatičku zbirku, arheološku zbirku, knjige i ormare gradskom muzeju. MSO, DZ, Zapisnik sjednice Društva prijatelja starina "Mursa" od 4. 12. 1941. god. Gradski muzej je nastojao što više zaplijenjenog izvući od redarstva i iz razloga što je veći broj predmeta otpreman izvan Osijeka..

⁹⁴ MSO, DZ, Zapisnik sjednice Društva prijatelja starina "Mursa" od 4. 12. 1941. god.

⁹⁵ Tako je 1941. godine u županijskoj palači otvorena izložba *Njemačka slikarska umjetnost u Hrvatskoj-Slavoniji 1800 - 1941. godine*. 1942. god. otvorena je izložba radova Adolfa Waldingera. Održane su još i izložbe Hansa Rocha, Helle Reyman i Franza Wilhema iz Osijeka, te Oskara Sommerfelda i Franza Fürsta iz Rume. Flod, I., n. dj., 87.

⁹⁶ MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo J. Petrovića R. R. Schmidtu od 29. 9. 1942. god. Zanimljivo je što se Schmidt za pomoć ne obraća Hoffilleru koji mu je uvijek stajao na usluzi. Vjerojatno, zbog bojzani da Hoffiller ne otkrije plan o smještaju nalaza u njemački muzej i njegov doprinos u svemu tome.

⁹⁷ MSO, DZ, OS, kut. 5, Rukopisi statuta Domovinskog muzeja Njemačke narodne skupine u NDH.

⁹⁸ Humski, V., Pregled povijesti muzeja u Hrvatskoj, Zagreb, 1986, str. 18. Tada je promijenjen naziv osječkom gradskom muzeju u *Hrvatski državni muzej u Osijeku*. Tako se izbjeglo eventualno proglašavanje gradskog muzeja njemačkim, te se moglo intervenirati da razni zaplijenjeni predmeti, kako je zakon nalagao, dođu u Muzej. Vidi: Burić, V., *Hemeroteka Muzeja Slavonije Osijek*, Osječki zbornik, XX, Osijek, 1989, str. 127.

⁹⁹ MSO, DZ, Spisi Njemačke narodne skupine, kut. 3, Dopis mjesnog vođe S. Skreptschuka Uredu za Statistiku (R. Schmidtu) od 12. 6. 1942. god., prijepis

¹⁰⁰ MSO, DZ, OS, kut. 8, Prijepis pisma W. Sieversa S. Kascheu od 6. 11. 1942. god.

¹⁰¹ Statut je objavljen u službenom listu Skupine - Verordnungsblatt, br. 11/12, 31. 12. 1942. god.

Izbačeni su još neki članci u kojima Schmidt spominje svoj arheološki rad.

Prema troškovniku muzeja za 1943/44. godinu, najviše novca (960000 kuna) trebao je utrošiti Povijesni odjel, jer su u njegove troškove uračunati troškovi za arheološka iskapanja - Schmidtova; drugih i nije bilo. Etnografski odjel je trebao dobiti 480000, od čega je najviše otpadalo na otkup predmeta; knjižnica, kojoj je najveći dio novca trebao za kupovinu knjiga - 240000 i arhiv 54000 kuna. Svi ostali troškovi muzeja (namještaj, razni tehnički aparti, potrošni materijali, troškovi putovanja i sl.) trebali su zajedno iznositi oko 870000 kuna.¹⁰² Za ravnatelja muzeja postavljen je povjesničar dr. Rudolf Schmidt iz Novog Sada.¹⁰³

Posjete njemačkih učenika i Nijemaca izvan Osijeka Heimatmuseum-u, u kojem se iz fundusa postavila izložba stilskog namještaja, umjetničkih slika, dokumenata i dr. predmeta vezanih za njemačku kulturu, organizirao je Plein.¹⁰⁴

R. R. Schmidt se nadao kroz 1943. god. iskopati cijeli sjeverozapadni dio *Vlastelinskog brijega*, ako bude

¹⁰² MSO, DZ, OS, kut. 5, Troškovnik Domovinskog muzeja Njemačke narodne skupine za 1943/44. god. od 20. 10. 1942. god.

¹⁰³ Rudolf Schmidt, rođeni Novosađanin, studirao je povijest na Filozofskom fakultetu Njemačkog sveučilišta u Pragu. Od 1926. do 1941. god. radi u Arhivu Vojvodine u Novom Sadu kao zamjenik ravnatelja Kirilovića. U to vrijeme objavljuje radove iz povijesti Vojvodine u *Glasniku istorijskog društva*, Novi Sad. U prvom tomu velike monografije Vojvodine, izašlom 1939. god., piše o srednjovjekovnim gradovima Vojvodine, a u drugom, izašlom 1940. god., o petrovaradinskoj tvrđavi. Gradu za svoje radove istraživao je i u Beču, gdje u Nacionalnoj knjižnici 1934. god. pronalazi, te 1938. god. u Zagrebu objavljuje, statut grada Iloka iz 1525. god. Bavio se i poviješću Židova u Vojvodini. Danas u Istorijskom arhivu u Novom Sadu postoji *Zbirka R. Schmidta*. U Osijek dolazi 1941. god. i počinje raditi u Uredu za statistiku (Amt für Statistik) Njemačke narodne skupine. Za voditelja ureda postavio ga je B. Altgayer 15. 5. 1941. god. *Verordnungsblatt*, br. 2., Osijek, 25. 5. 1941., str. 3. Ured se ponekad u spisima Skupine naziva i Amt für Statistik, Graphik und Sippenkunde. Nakon rasformiranja ovoga ureda Schmidt se i dalje nastavio baviti rodoslovljima. Poslije formiranja Heimatmuseum-a, krajem 1942. god., postaje njegov ravnatelj, te voditelj Povijesnog odjela muzeja (Geschichtliche Abteilung des Heimatmuseums). Za boravka u Osijeku stanovao je u kući Bele Friedmanna, financijsko-pravnog zastupnika, koji je kao Židov i komunist završio u logoru. Kuća se nalazila u blizini Heimatmuseum-a (Jägerova ulica br. 14). R. R. Schmidta je poznao od prvih dana boravka u Osijeku i u nekoliko navrata prenosio mu povjerljiviju poštu u Njemačko veleposlanstvo u Zagrebu. Poklapanje njihovih imena i prezimena izazivalo je zabune i zamjene identiteta. Mnogima koji nisu poznavali situaciju u ono doba nije bilo jasno koji je Schmidt ravnatelj muzeja. Vjerojatno je R. Schmidt *Gauleiter* iz Novog Sada na kojeg je mislio Bauer opisujući R. R. Schmidta. Čak ga i D. Pinterović na jednom mjestu proglašava arheologom. Zabune su bile još očitije u vrijeme raspodjele repatriiranog materijala, kada je pobrkan dio njihovih predmeta.

¹⁰⁴ Krnić, Z., n. dj., 26.

Sl. 19. Rudolf Schmidt (Fotografija iz 1924. god. MSO, DZ)

Sl. 20. Dio postava u Heimatmuseumu (Preuzeto iz: *Ein Jahr Deutsche Volksgruppe in Kroatien*, Osijek, 1942.)

imao na raspolaganju barem 40 radnika.¹⁰⁵ Međutim, te godine uvjeti za rad na terenu bili su sve lošiji: radnika za iskapanje gotovo nije bilo, u obližnjem Srijemu počele su se voditi teže borbe s partizanima, ceste su postale nesigurne, a *Ahnenerbe* smanjuje opseg poslova - uopće, sve je ovisilo o ratnim prilikama.

U vremenu do početka iskapanja 1943. god., R. R. Schmidt se angažirao u radu Njemačke narodne skupine. Tako je npr. organizirao dolazak svog starog prijatelja, dr. Hansa Kriega, ravnatelja Zoološke državne zbirke u Münchenu, koji u Osijeku održava nekoliko predavanja uz projekciju filmova o svom dugogodišnjem istraživanju južnoameričke divljine kamo je vodio ekspedicije.¹⁰⁶ U ožujku je Schmidt ugostio na nekoliko dana još jednog svjetskog putnika i spisatelja, Austrijanca s prebivalištem u Münchenu - dr. Colina Rossa,¹⁰⁷ koji je tada bio na dužem putovanju po jugoistočnoj Europi.

Sl. 21. R. R. Schmidt i C. Ross sa suprugom u Sarvašu 1943. god. (MSO, F - 2641)

U travnju će Schmidt sa ženom otići u Madarsku na nekoliko dana kod njezine rodbine. To vrijeme iskorištava za proučavanje prapovijesnih nalaza u

¹⁰⁵ MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo R. R. Schmidta I. Maroviću od 4. 1. 1943. god.

¹⁰⁶ H. Krieg boravio je u Osijeku u veljači 1943. god. nekoliko dana i bio smješten kod Schmidtovih. Predavanja je održavao na različitim mjestima - *Victoria* kino, *Croatia* kino i *Njemački dom*. Novinske članke o njegovu boravku pisao je Schmidt, čiji je cijeli angažman oko Kriegova boravka prikazivan kao rad Ureda za propagandu i Ureda za umjetnost i znanost Njemačke narodne skupine. Vidi: *Grenzwacht* od 26. 2. 1943. god.

¹⁰⁷ MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo C. Rossa R. R. Schmidtu od 19. 4. 1943. god. C. Ross je do početka Drugog svjetskog rata proputovao sve kontinente i o tome napisao desetak knjiga, te snimio nekoliko dokumentarnih filmova.

pečuškom muzeju, gdje dolazi do *važnih* otkrića vezanih za svoj rad.¹⁰⁸

Započeto iskapanje u 1943. god., koje traje oko mjesec dana, na kraju je bilo samo dovršetak velikog posla iz prethodne godine. Schmidt je imao namjeru u ovom vremenu i filmskom kamerom snimiti lokalitet,¹⁰⁹ te završiti crtanje profila, kako bi mogao na miru raditi kod kuće.

Prema planu, cjelokupna obrada materijala trebala je biti završena do kraja srpnja, ali u međuvremenu se javlja u ime *Ahnenerbe*-a Sievers, koji traži privođenje kraju posla u Hrvatskoj i Schmidtov povratak u Njemačku zbog izlaganja rezultata rada. U tom trenutku Schmidt ne odgovara brzi povratak jer tamo više nije imao niti posla, a niti stana.¹¹⁰

Razmatrajući plan o velikom iskapanju većeg dijela brijega sa četrdeset radnika, ili po jednom drugom planu, iskapanje cijelog brijega sa stotinu radnika; pola godine kasnije shvatiti će da rad morati prekinuti do kraja rata ili zauvijek.

Premda mu Vodstvo Skupine omogućava zadržavanje kuće do eventualnog nastavka radova, on se počinje obraćati prijateljima u Njemačkoj za pomoć, glede stana i posla. Tako je W. Wüsta zamolio da mu pokuša osigurati katedru na nekom njemačkom sveučilištu.¹¹¹ C. Ross mu nudi pomoć preko ministra vanjskih poslova Ribbentropa - kojega je izvještavao o svojim putovanjima, pa tako i o Schmidtovom radu,¹¹² što Schmidt nije prihvatio. H. Krieg je bio također upoznat sa Schmidtovom situacijom i nastojao je pomoći. Međutim, oni kojima se Schmidt obraćao za pomoć i sami su bili u teškoj situaciji; npr., Rossovi su u bombardiranju isto ostali bez krova nad glavom.

Ne bi li ubrzao rješavanje svoje situacije odlazi u

¹⁰⁸ MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo R. R. Schmidta K. Schmidtu od 17. 4. 1943. god. Schmidt nigdje ne spominje kakva su to važna otkrića.

¹⁰⁹ MSO, DZ, OS, kut. 6, Pismo R. R. Schmidta Hinku Streimu od 21. 4. 1943. god. U pismu Schmidt zamoljava Streima da mu proba nabaviti film za kameru u Beogradu, pošto odgovarajući format nije nigdje mogao nabaviti. Je li na kraju napravljen filmski zapis o iskapanju u Sarvašu nije poznato.

¹¹⁰ MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo R. R. Schmidta H. Kriegu od 10. 5. 1943. god. Rezultate svog rada Schmidt je predstavio u veljači 1944. godine u Osijeku na dvosatnom predavanju održanom uz projekciju slika u punoj dvorani Njemačkog lektorata. *Hrvatski list* od 29. 2. 1944. god.

¹¹¹ MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo R. R. Schmidta C. Schmidtu od 23. 5. 1943. god.

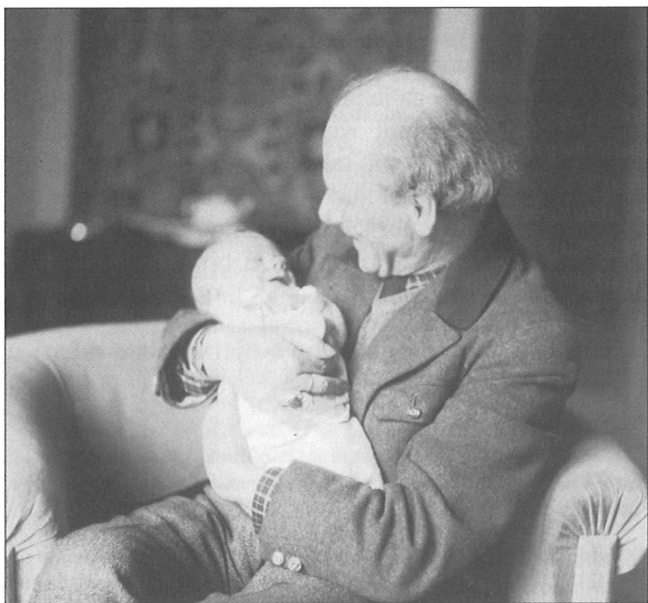
MSO, DZ, OS, kut. 2, Pismo R. R. Schmidta C. Rossu od 7. 7. 1943. god.

¹¹² MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo C. Rossa R. R. Schmidtu od 27. 5. 1943. god.

jesen sa suprugom vlakom preko Mađarske, jer su pruge u Hrvatskoj često razarane - u München, gdje posjećuje prvu suprugu, odmara se mjesec dana na Starnberškom jezeru među umjetnicima, provodi nekoliko dana u Salzburgu i ide na pregovore s Wüstem o budućem poslu, ali ništa konkretno nije uspio dogovoriti; upućen je na Berlin.¹¹³ Kod pregovora Wüst je jedino mogao obećati posao za Francisku Schmidt u lektoratu *Njemačke akademije* u Osijeku, što ona odbija zbog prevelikog posla na obradi nalaza.¹¹⁴

Iz Berlina do kraja godine stiže opetovani zahtjev da se vrati u Njemačku uz obustavu isplate novca od *Ahnenerbe*-a; po Schmidtu, vrlo neshvatljivo za unutarnjemačke odnose.¹¹⁵

Unatoč spoznaji da se nalazi na eruptivnom tlu, odlučio je odgoditi povratak do proljeća 1944. god. i to vrijeme iskoristiti za traženje stana u Njemačkoj iz Osijeka, ali mu to nije nikako uspijevalo, čak ni preko njegove i Franciskine tamošnje mnogobrojne rodbine. Tamo je to bilo gotovo nemoguće zbog razorenosti gradova savezničkim zračnim napadima. Razlog više produžetku boravka u Osijeku bila je i Franciskina trudnoća. U ožujku 1944. god. rodila je kćer kojoj su dali ime Reingart Maria.¹¹⁶

Sl. 22. R. R. Schmidt i kćer Reingart Maria (MSO, F - 2642)

Krajem lipnja 1944. god., nakon velikog savezničkog bombardiranja osječkog Donjega grada, ipak odlučuju

¹¹³ MSO, DZ, OS, kut. 7, Pismo R. R. Schmidta Tilly Dane od 31. 10. 1943. god

¹¹⁴ MSO, DZ, OS, kut. 3, Pismo F. Schmidt B. Lobkowitz od 28. 11. 1943. god.

¹¹⁵ MSO, DZ, OS, kut. 5, Pismo R. R. Schmidta W. Wustu od 12. 12. 1943. god.

¹¹⁶ Ime Reingart bilo je predviđeno za sina, a Maria je drugo ime koje je nosila i Franciska, po majci Mariji Pibinger.

poći za Njemačku, bez obzira što tamo nisu našli smještaj. Planirali su u Münchenu zatražiti od državnih institucija bilo kakav smještaj; nadajući se nekoj od drvenih kućica koje su pravljene za ljude ostale bez stana poslije bombardiranja. Po namještaj i ostale stvari iz osječkog stana, koje nisu smjeli nositi sa sobom, namjeravali su doći poslije rata. Dvumili su se oko pravca putovanja i naposljetku odlučili za put željeznicom preko Mađarske.¹¹⁷

Nalazi iz Sarvaša zajedno s predmetima iz Heimatmuseum-a pripremani su zbog novonastale situacije za otpremu u Njemačku još od veljače 1944. god., kada je Heimatmuseum hitno naručio drvene sanduke i drugi materijal za zaštitu sarvaških nalaza od bombardiranja u transportu.¹¹⁸ Sarvaški materijal spakiran je u šest sanduka, a jedan sanduk sadržavao je predmete iz Bapske, Vučedola i Jakova (Kormadina). Nakon pakiranja Schmidt je sanduke predao mjesnoj organizaciji Skupine (Unterdrau), a ona Heimatmuseum-u, koji ih smješta do polaska transporta za Njemačku u podrumu Njemačkog doma,¹¹⁹ gdje su bili dobro zaštićeni od zračnih bombardiranja.

U Njemačkoj se Schmidt - nakon što mu je izgorio dio prtljage u Münchenu pri zračnom napadu - smjestio s obitelji u Marquartstein (Gornja Bavarska), blizu austrijske granice, odakle se pismom javio R. Schmidtu. Od njega je zatražio žurnu otpremu cjelokupnog materijala za Beč, odakle bi se dalje, kao vojni tovar, prevezao u Marquartstein.¹²⁰ R. Schmidt, direktor Heimatmuseum-a, već je uveliko bio zaokupljen rješavanjem otpreme materijala iz Hrvatske. Tako je krajem listopada od Altgayera dobio nalog za odlazak u Njemačku na tri mjeseca zbog tog posla, iako to nije službeno tako navedeno u štabskoj zapovijedi.¹²¹

Predmeti iz Heimatmuseum-a i arheološki materijal otpremljeni su iz Hrvatske u pravcu Njemačke u dva navrata. Prvi transport koji odlazi početkom studenog 1944. god. stiže u Steyr (Gornja Austrija) 17. studenog 1944. god. Tovar je smješten u dvorac Lämberg, gdje se tada nalazila Njemačka uprava šuma. Drugi transport

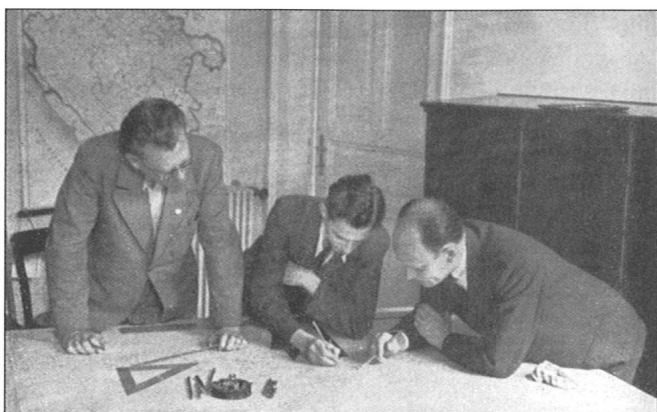
¹¹⁷ MSO, DZ, OS, kut. 3, Pismo F. Schmidt B. Lobkowitz od 30. 5. 1944. god.

¹¹⁸ MSO, DZ, kut. 2, Spisi Njemačke narodne skupine, Narudžbeni list Heimatmuseum-a od 26. 2. 1944. god. Ova narudžba odnosila se na 15 sanduka dimenzija 80 x 60 x 50 cm.

¹¹⁹ MSO, DZ, Spisi Njemačke narodne skupine, kut. 3, Potvrda Heimatmuseum-a o preuzimanju predmeta od 30. 6. 1944. god.; Popis sanduka od 29. 6. 1944. god. U oba dokumenta navedeni su inventarni brojevi svakog pojedinog predmeta u sanducima br. 4, 5, 7, 8, 9 i 13, osim sanduka br. 14.

¹²⁰ MSO, DZ, Spisi Njemačke narodne skupine, kut. 3, Pismo R. R. Schmidta R. Schmidtu od 28. 8. 1944. god. O cijeloj akciji R. R. Schmidt je obavijestio visoke vojne krugove u Njemačkoj bez kojih se tada nije moglo ništa napraviti.

¹²¹ MSO, DZ, Spisi Njemačke narodne skupine, kut. 3, Stabsbefel Nr. 14 od 27. 9. 1944. god.

Sl. 23. R. Schmidt sa suradnicima u Uredu za statistiku (preuzeto iz: *Ein Jahr Deutsche Volksgruppe in Kroatien*)

otpremljen je po svemu sudeći u sljedećih nekoliko dana, na istu lokaciju. Preparator Heimatmuseum-a neke je sanduke - npr. one koji su bili označeni s *Prof. Dr. R. R. Schmidt Bücherei Ahnenerbe* - zbog nedostatka novih, prebojavao, mijenjao im oznake i time poslije izazvao konfuziju u popisima, te nesporazume s ostalim pohranjivačima materijala u dvorcu, pristiglih iz drugih pravaca. Na kraju je bilo sveukupno 107 sanduka materijala iz Osijeka.¹²² Prema tamo napravljenom popisu u 35 sanduka nalazio se tzv. politički arhiv Njemačke narodne skupine. Knjige na raznim jezicima o prostoru jugoistočne Europe, među kojima je bilo raritetnih i unikatnih primjeraka, a koje su prema popisu činile znanstvenu knjižnicu dr. Rudolfa Schmidta, bile su smještene u 49 sanduka. Među ovim sanducima bilo je dosta sanduka zapravo s arhivskom građom. Priručna knjižnica dr. Roberta Rudolfa Schmidta, koju su činile knjige o prapovijesti, kupljene potporom *Ahnenerbe*-a, nalazila se spremljena u 5 sanduka i bila je vlasništvo Heimatmuseum-a. Tu su se još nalazili sanduci s arheološkim nalazima, slikama iz galerije Heimatmuseum-a, jedan privatni sanduk Hansa Nemetha (*Geschäftsführer*-a) sa slikama, te jedan kartotečni sandučić dr. Rudolfa Schmidta sa 180000 kartica, ispisanih podacima o povijesti naseljavanja Nijemaca u južno Podunavlje; temelju za jedan rad koji je Schmidt namjeravao napisati kroz narednih pet godina.¹²³ Dvorac Lämberg trebao je poslužiti kao privremeni smještaj do kraja trajanja rata. Tu je npr. bila privremeno smještena i arhivska građa sudetskih Nijemaca. Po dolasku, R. Schmidt zajedno sa svojom obitelji dobiva smještaj pri dvorcu, gdje se trebao neko vrijeme baviti znanstvenom obradom materijala. Zbog kroničnog problema sa sluhom oslobođen je od vojne službe, a plaća mu je trebala i dalje dolaziti iz Osijeka.

¹²² M MSO, DZ, Spisi Njemačke narodne skupine, kut. 3, Pismo R. Schmidta dr. Truhartu od 3. 1. 1945. god.; Popis stvari smještenih u dvorac koji je napravio Dr. R. Schmidt, direktor Heimatmuseuma, 21. 10. 1944. god.

¹²³ MSO, DZ, Spisi Njemačke narodne Skupine, kut. 3, Pismo dr. Luiga dr. Truhartu od 24. 10. 1944. god. Vjerodostojnost sadržaja potvrdio je pečatom Njemačke narodne skupine dr. R. Schmidt.

Do kraja rata i mjesecima poslije, ništa se nije znalo o sudbini predmeta iz Heimatmuseum-a¹²⁴, a o R. R. Schmidtu i nešto duže vrijeme.

Poslije ulaska partizanskih jedinica u Osijek, u travnju 1945. god., H. Hećej je obišla kuću R. R. Schmidta i zatekla nekoliko preostalih sanduka manje značajnog sarvaškog materijala o kojima je obavijestila Odjeljenje zaštite naroda (OZNA-u), te zatražila njihov prijevoz u Gradski muzej.¹²⁵

Slično predmetima, nestalo je i ljudi koji su imali bilo što s njemačkim muzejem. Državni muzej u Osijeku, odmah po završetku rata, započinje potragu za otuđenim arheološkim i drugim predmetima umjetničke i povijesne vrijednosti, koji su vlasništvo osječkih građana, i stoga traži restituciju. Pozivajući se na odluku Nacionalnog komiteta oslobođenja Jugoslavije (NKOJ-a) od 29. 2. 1945. god., o zaštiti i čuvanju kulturnih spomenika i starina, Muzej je zatražio od Uprave državnih dobara u Osijeku prisustvovanje pri otvaranju, između ostalih, stanova R.R. Schmidta (Zagrebačka ulica) i Luje Pleina (Kapucinska ulica).¹²⁶ Nadalje, predložio je Prosvjetnom odjelu Oblasnog narodno-oslobodilačkog odbora pronalaženje i saslušanje L. Pleina, jer se smatralo da bi on, kao bivši voditelj Ureda za kulturu i znanost Njemačke narodne skupine, znao za sudbinu predmeta iz Heimatmuseuma i sarvaških nalaza.¹²⁷ Cjelokupna akcija Muzeja bila je usklađena s radom dviju tadašnjih komisija: Komisijom za utvrđivanje štete na kulturno historijskim predmetima i prirodnim znamenitostima Jugoslavije i Gradskom komisijom za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača, a proširena je uključivanjem Arheološkog muzeja u

¹²⁴ Od dokumenata iz toga vremena kojima raspolažemo, a koji se odnose na ovu stvar, postoji samo jedno pismo R. Schmidta kojim se javlja 15. 1. 1945. god. iz dvorca Lämberg u Austriji u kojem neodređeno spominje svoje zalaganje da se predmeti smjeste na jedno jedino mjesto i izdavanje pismene potvrde o preuzimanju dvaju sanduka. MSO, DZ, Spisi Njemačke narodne skupine, kut. 2.

¹²⁵ Usmeni iskaz H. Hećej Tompak.

¹²⁶ Ostali Nijemci za čije stanove je traženo prisustvovanje kustosa Muzeja: Josip Franjo Schmidt (Adamovićeve ulica), Gabor Pfeifer (Aleksandrova ulica), Stjepan Frauenheim (Strossmayerova ulica) i Josip Meier (Obrtnička ulica). Meier, profesor glazbe u gradskoj glazbenoj školi i suvlasnik *Studio - Muzike*, raniji je vlasnik kuće u Zagrebačkoj 7. MSO, DZ, Muzejska dokumentacija (dalje: MD), Dopis Državnog muzeja u Osijeku (dalje: DMO) Upravi državnih dobara za grad Osijek od 19. 6. 1945. god.

¹²⁷ MSO, DZ, MD, Dopis DMO-a Oblasnom NOO-u od 27. 6. 1945. god.

Prema usmenom iskazu Ota Švajcera, danom dr. Vladimiru Geigeru, Plein je jedno vrijeme bio u valpovačkom logoru, a onda mu se izgubio svaki trag. Nema ga na popisu umrlih u logoru.

Sam Švajcer bio je jedno vrijeme zatočen u logoru, odakle ga je zajedno s A. E. Brličem, pokušao izvući dr. Josip Bösendorfer, ravnatelj osječkog muzeja, uz izliku da su neophodni za rad Muzeja.

Zagrebu, koji je o svemu izvjestio Ministarstvo prosvjete Federalne Države Hrvatske; od kojeg osječki muzej, također, traži pomoć.¹²⁸ J. Bösendorfer i D. Pinterović, kustosi Muzeja, obišli su Schmidtovu kuću dva puta i zatekli u garaži, podrumu i pod stepenicama samo ostatke - keramičke krhotine i kosti iz Sarvaša složene u kartonske kutije i označene brojevima.¹²⁹

Vijesti o nestalim predmetima nije bilo sve do ljeta 1946. god., kada počinju kružiti priče kako se nalaze u Beogradu. Prvo je D. Pinterović, prilikom posjeta V. Hoffilleru, svom bivšem profesoru i ponovo imenovanom ravnatelju Arheološkog muzeja, ispričala kako je čula da se predmeti nalaze u Komitetu za kulturu i umjetnost Vlade Federativne Narodne Republike Jugoslavije, a zatim je isto to ispričao A. Bauer djelatnicima Arheološkog muzeja na izletu u Ptuju. Hoffiller je odmah obavijestio Ministarstvo prosvjete Narodne Republike Hrvatske i zatražio od njih putni nalog, kako bi u Beogradu provjerio istinitost ovih priča. Ali, Ministarstvo se najprije službeno obratilo Komitetu u Beogradu i dobilo odgovor da tamo nema nikakvih *istorijskih iskopina*, a na daljnje traženje kustos *Umetničkog muzeja* u Beogradu Đorđe Mano Zisi poručuje da se u Beogradu uopće ne nalaze iskopine iz Sarvaša, nego *jedino nešto iz Vučedola i iz okolice Pecke*. Ovo iz Vučedola - nekoliko keramičkih posuda vučedolske kulture, bili su Hoffillerovi pokloni još iz vremena iskapanja na Vučedolu, jer se beogradski muzej tada odnosio lojalno prema zagrebačkom. Nakon ovakvog odgovora iz Beograda, Hoffiller je bio prinuđen odustati od puta, ali je ipak, radi opreza, poručio Ministarstvu prosvjete da netko njihov, kada krene u Beograd drugim poslom, stvar dalje istraži.¹³⁰ Da je Hoffillerovo nepovjerenje

bilo opravdano, pokazalo se već sljedeći mjesec (u listopadu), kada se saznalo da se predmeti, doista, nalaze u Komitetu za kulturu i umjetnost Vlade FNRJ. Sveukupani materijal, repatriiran iz Austrije koji se tamo našao sastojao se sada od 111 sanduka, što znači da je pridruženo 4 sanduka nepoznatog porijekla. Zanimljivo je kako se u svim službenim dopisima o ovome materijalu spominje da je repatriiran iz Čehoslovačke, jer se, navodno, na putu za Njemačku cijela željeznička kompozicija u kojoj je bio materijal zatekla u Pragu u vrijeme savezničkog bombardiranja i tu ostala. Preko Ministarstva vanjskih poslova i Ministarstva prosvjete, tada, Demokratske Federativne Jugoslavije, pod nama nepoznatim okolnostima, sanduci su dospjeli u Komitet još krajem 1945. godine,¹³¹ ali sekretar Komiteta Vlado Mađarić službeno priopćava osječkom muzeju da se materijal nalazi kod njih tek 21. listopada 1946. god.¹³² Hoffiller je tu informaciju saznao nekoliko dana ranije, jer na službeni put za Beograd kreće 15. listopada 1946. god. i tamo boravi od 24. do 30. listopada 1946. god.¹³³ Zbog velike količine materijala iz zagrebačkog Arheološkog muzeja pristigli su još Ivica Degmedžić, Zlata Belošević, Jakov Pavelić i Nikola Kasun, kao ispomoć pri probiranju i popisivanju predmeta.¹³⁴ Komitet je imenovao Komisiju za pregled repatriiranog materijala u koju su ušli: dva kustosa *Umetničkog muzeja* iz Beograda - Đorđe Mano Zisi i Zora Milovanović - Simić, ravnatelj Arheološkog muzeja u Zagrebu dr. Viktor Hoffiller, jedan činovnik Komiteta - Radmila Nikolić i dr. Marko Maletin, ravnatelj Državnog arhiva u Novom Sadu, koji je ovdje delegiran. Komisija najprije konstatira da je od 111 sanduka njih 8 već otvarano, a zatim pristupa popisivanju.

¹²⁸ MSO, DZ, MD, Dopis Ministarstva prosvjete Federalne Države Hrvatske DMO-u od 7. 11. 1945. god. U dopisu stoji kako se R. R. Schmidt zadnji put javio iz nekog manjeg mjesta u Gornjoj Bavarskoj.

¹²⁹ MSO, DZ, MD, Dopis DMO-a Ministarstvu prosvjete Federalne Države Hrvatske od 17. 11. 1945. god.

¹³⁰ AAMZ, Spisi o Sarvašu, Dopis AMZ Ministarstvu prosvjete Narodne Republike Hrvatske (dalje: NRH) od 23. 7. 1946. god.; Dopis Ministarstva prosvjete NRH AMZ od 17. 8. 1946. god.; Dopis AMZ Ministarstvu prosvjete NRH od 4. 9. 1946. Zadnje četiri stranice Bauerova rukopisa govore o ovoj stvari, s dosta netočnosti, sljedeće: *Već pred kraj rata R. R. Schmidt je pobjegao navodno negdje u Sudeutschland - Tamo su ga uhvatili i zaplenili svu njegovu "prtljagu" koja je bila nekih dvadesetak prilično velikih sanduka - Veći dio tih sanduka bilo je ono što je najljepše sa Vučedola - Vučedolska keramika, posude vučedolske i još neke druge, navodno iz Dalja i drugih lokaliteta - Kako je to "nešto za kulturu i slično..." došli su sanduci u Savezni komitet za visoke škole i naučne zavode u Beogradu gdje je sekretar toga komiteta bio Vlado Mađarić. Kako su konstatirali da su u tim sanducima neke posude tako se desio slučaj da sam u tom momentu bio ja baš kod Vlade Mađarića u uredu - i "molim vas dajte pogledajte o čemu se radi..." i konstatirao sam da su to posude sa Vučedola i to posude koje su bile nalazi kojima sam ja bio sudionik - Tako je eto slučaj htio da sam baš ja bio prvi koji je na to naišao i da je tajnik tog komiteta bio Mađarić - koji je dao nalog da se to odmah vrati natrag u Zagreb jer je to pokradeno a vlasništvo Arheološkog muzeja u Zagrebu. O tome sigurno postoji u arhivu Arheološkog*

muzeja u Zagrebu iscrpna dokumentacija - izvještaji i zapisnici o primitku toliko sanduka i sa konkretnim popisom predmeta - a to je istovremeno i dokument za ocjenu ličnosti R. R. Schmidta.

¹³¹ AAMZ, Spisi o Sarvašu, Zapisnik Komisije za pregled repatriiranog materijala iz Čehoslovačke od 26. 10. 1946. god. (prijepis).

¹³² MSO, DZ, MD, Dopis Komiteta za kulturu i umjetnost Vlade FNRJ DMO od 21. 10. 1946. god. Komitet je tražio i popis odnešenih stvari (...iz Vašeg muzeja...). Neupućenom Komitetu Bösendorfer je odgovorio kratkim izvješćem o sarvaškom iskapanju u L. Pleinu. MSO; DZ, MDO, Dopis DMO Komitetu za kulturu i umjetnost Vlade FNRJ od 24. 10. 1946. god.

¹³³ Na putu za Beograd Hoffiller je svratio u Osijek, gdje je u muzeju četiri dana proučavao i tumačio arheološki materijal; Vukovar; gdje se izborio da se Streimovima vrati, njihovo vlastito, oduzeto zemljište, *na čuvanje*; Sarvaš, gdje je pregledao mjesto iskapanja i intervenirao kod mjesnih vlasti, glede predmeta koji bi se još mogli naći i - Vinkovce, gdje je pregovarao s gradskim vlastima o uređenju gradskog muzeja. AAMZ, Spisi o Sarvašu, Izvještaj prof. dr. Viktora Hoffillera, ravnatelja arheološkog muzeja, o službenom putovanju u Slavoniju, Srijem i Beograd od 3. 11. 1946. god.

¹³⁴ AAMZ, Spisi o Sarvašu, Izvještaj o službenom putovanju u Beograd I. Degmedžić, Z. Belošević, J. Pavelića i N. Kasuna od 4. 11. 1946. god.

Sl. 24. Dio nalaza iz Sarvaša (danas u MSO)

Prema napravljenom sumarnom popisu tu se nalazilo: 21 sanduk arheološkog i muzejskog materijala, 2 aparature, 66 bibliotečne i arhivske građe, 5 pisaćeg i crtaćeg materijala, 6 rukopisnog materijala i 11 sanduka s privatnim stvarima. Zasebno je još 18 slika, ulja na platnu, bilo zapakirano papirom.¹³⁵ Hoffiller je predložio da se 16 sanduka s arheološkim materijalom iz Sarvaša i Vučedola, te 2 sanduka sa slikama Waldingera, Hötzendorfa i Mückea pošalju u Zagreb.¹³⁶ Za još 2 sanduka u kojima su bile slike, predloženo je da se ustupe osječkom muzeju, pošto slike od tamo potječu, a 1 sanduk starog oružja predložen je za Vojni muzej u Beogradu. Za *Umetnički muzej* u Beogradu predloženo je: 5 sanduka pisaćeg i crtaćeg materijala, 2 sanduka

aparature, a Z. Milovanović - Simić zatražila je još sliku Pavla Đurkovića, jer je to srpski slikar iz 19. st. od kojeg muzej već ima neke radove. Marko Maletin predložio je predaju svih arhivsko - povijesnih dokumenata Vojvodanskom arhivu u Novom Sadu, uz obrazloženje da su odnešeni iz Državne arhive za Vojvodinu u Novom Sadu - Petrovaradinu, zatim rukopisa i bilježaka dr. Rudolfa Schmidta, te knjiga koje se odnose na povijest Vojvodine i Ugarske. Glede ovog prijedloga, Komisija je predložila obrazovanje nove komisije koja bi pregledala i razvrstala ovaj materijal. U toj komisiji bio bi i predstavnik Vojvodine, kao i arhivski stručnjak iz Zagreba. Na kraju, Komisija je prepustila Komitetu odluku o sudbini 11 sanduka privatnih stvari R. Schmidta.¹³⁷ Iz popisa uz komisijski zapisnik vidi se kako je najviše sanduka sadržavalo knjige - 42 sanduka; kupljenih većinom od strane *Ahnenerbe*-a. Arhivskog materijala Njemačke narodne skupine bilo je 15 sanduka, a 9 sanduka sadržavalo je ostali arhivski materijal. Najviše sanduka, njih 84, nosilo je, prema popisu, oznaku *Dr. R. Schmidt*, stoga je nemoguće u

¹³⁵ Slike zasebno zapakirane papirom: *PAVEL DJURKOVIĆ - muški portret, PANCIAMI - Predeo, TONCILO, RISTA - devojke, GARILLA - Cvečarka, NEPOZNATI SLIKAR - ženski portret, čiča pali lulu, muški portret, dečji portret, prosijak, Bogorodica, Predeo sa mostom (2 kom.), Portret starije gospode, Predeo sa poštanskim kolima, Predeo sa kosaćicom, Predeo sa svema figurama, Ženski portret sa dekoltranom bistom, Čovek sa osmehom*. AAMZ, Spisi o Sarvašu, Zapisnik Komisije za pregled materijala repatriranog iz Čehoslovačke, sastavljen 26. 10. 1946. god. (prijepis); Spisak sanduka primljenih iz Čehoslovačke (prijepis).

¹³⁶ O ovim slikama upućivao je Bösendorfer dopise na razne adrese, a u dopisu Ministarstvu vanjskih poslova FNRJ priložio je i popis slika, napravljen prema sjećanju poznavatelja tih slika. Za neke Mückeove slike kaže da su ih Eltzovi posudili Heimatmuseum-u, ali ih nikada nisu dobili natrag, a slike A. Waldingerove navodno su pripale muzeju nakon sklopljenog aranžmana s obitelji Waldinger. Usput, Bösendorfer je jedini, nešto kasnije, izrazio sumnju da su predmeti u Austriji ili Njemačkoj. MSO, DZ, Muzejska dokumentacija, Dopis J. Bösendorfera Ministarstvu vanjskih poslova FNRJ od 11. 3. 1947. god.; Dopis J. Bösendorfera Ministarstvu prosvjete NRH od 12. 4. 1948. god.

¹³⁷ AAMZ, Zapisnik Komisije za pregled materijala repatriranog iz Čehoslovačke

U Spisima Njemačke narodne skupine (MSO, DZ, kut. 2) sačuvani su popisi predmeta četiriju sanduka, oznaka br. 1, 2, 14. i 18. Prema popisima, u sanducima br. 1. i 2. nalazile su se privatne stvari R. Schmidta; uglavnom odjeća. U sanduku br. 14, prema popisu koji je sastavio, vjerojatno, R. R. Schmidt 26. 5. 1944. god. i naslovljenom *Dem Kroat. Archaeologischen Museum in Agram gehörigen Schädeln aus verschied. Funden.*, bilo je deset lubanja s Vučedola, dvije iz Bapske i dvije iz Kormadina. U sanduku br. 18., čiji popis je sastavio R. Schmidt 25. 4. 1944. god., bilo je 10 lubanja iz različitih vremena i različitih, uglavnom, vojvodanskih lokaliteta; 4 grbovnice iz 17. i 18. st.; jedna sajamska privilegija s poč. 19. st.; 4 različita pečata i *Charta italica* iz 14. st.

potpunosti ustanoviti koji su sanduci pripadali R. R. Schmidtu, a koji R. Schmidtu.

Na koncu svega, Komitet donosi službenu odluku o ustupanju 18 sanduka, iz Hoffillerova prijedloga, Odljenu za kulturu i umjetnost Ministarstva prosvjete NRH, koje bi dalje trebalo raspodijeliti materijal između Arheološkog muzeja u Zagrebu i Narodnog muzeja u Osijeku.¹³⁸ Sanduci su odmah otpremljeni za Zagreb, a Ministarstvo prosvjete NRH imenuje Komisiju za podjelu repatriranog materijala tek 14. srpnja 1948. godine, jer se najprije održala izložba nalaza iz Sarvaša u Arheološkom muzeju koja je potrajala skoro cijelo ljeto 1948. godine.¹³⁹ Podjela materijala napravljena je u dva navrata. Najprije su osječkom muzeju predane umjetničke slike (19. 7. 1948. god.)¹⁴⁰, a potom i arheološki materijal (11. 8. 1948. god.). Prilikom predaje arheološkog materijala sastavljen je zapisnik od strane Komisije u kojem su popisani samo predmeti dodijeljeni Arheološkom muzeju u Zagrebu, a njih je bilo 11 sanduka. S obzirom da u zapisniku ima uz pojedine sanduke ovakvih primjedbi: *Cijeli sanduk ostaje u Arheološkom muzeju u Zagrebu, jer materijal koji se u njemu nalazi pripada vjerojatno Autonomskoj pokrajini Vojvodini ili Rukopisi i fotografije Schmid: Die Burg Vučedol te kartoteka Sarvaškog materijala ostali su u Arheološkom muzeju u Zagrebu*, možemo zaključiti da tadašnja podjela, ili nije napravljena prema zapisniku, ili je naknadno Muzeju Slavonije predano još ponešto od popisanog.¹⁴¹ Naime, *rukopisi i fotografije Schmid* nalaze se u Muzeju Slavonije u Ostavštini Schmidt. S obzirom na prvu primjedbu, ostaje nejasan i kriterij po kojem je tada u Muzej Slavonije dospjela npr. zastava Sokolskog društva u Petrovaradinu iz 1934. god.¹⁴²

Bösendorfer naknadno saznaje da je dio predmeta

(slike i crteži slavonskih gradova i burgova, sfragistički i diplomatski materijal) pogreškom završio u Novom Sadu, pa je od Komiteta za kulturu i umjetnost tražio povrat tog materijala u Osijek, što je od strane Komiteta odbačeno kao neosnovana pretpostavka.¹⁴³ Time je samo upotpunjena sveukupna slika o načinu raspodjele repatriranog materijala.

U poslijeratnom vremenu kod nas se više nije ništa čulo o sudbini R. R. Schmidta. Umro je 14. 3. 1950. god. u Marquartsteinu.

U rujnu 1960. god. Muzej Slavonije posjetila je na proputovanju Schmidtova prva supruga Klara. Danica Pinterović, ravnateljica Muzeja, pokazala joj je zbirke i zamolila ju za pomoć pri sakupljanju podataka o R. R. Schmidtu. Klara Schmidt nije puno znala o njegovu stručnom radu, ali je obećala stupiti u kontakt s Franciskom Schmidt, koja je o tome mogla više znati. Te i sljedeće godine K. Schmidt i D. Pinterović razmjenile su nekoliko kratkih pisama. Iz Njemačke je od K. Schmidt stigao jedan separat o Schmidtovu ranijem iskanju i prijepis ovdje korištenog nekrologa W. Hüllela. Kontakt D. Pinterović i F. Schmidt nije ostvaren.¹⁴⁴

ZAKLJUČAK

R. R. Schmidt bio je u svom vremenu zasigurno jedan od najboljih njemačkih arheologa, a nikako arheolog-amater i šarlatan, kojem je arheološki rad pokriće za ilegalni i podrivački rad, kakvim ga je A. Bauer, iz neobavještenosti, neznanja, profesionalne ljubomore, prevelike želje za glavnim mjestom na Vučedolu - s kojim je emotivno bio vrlo vezan ili nečeg posve drugog, nastojao prikazati.¹⁴⁵ Svakako da neke

¹³⁸ AAMZ, Odluka Komiteta za kulturu i umjetnost Vlade FNRJ od 28. 10. 1946. god. (prijepis)

¹³⁹ MSO, DZ, MD, Dopis Ministarstva prosvjete NRH AMZ od 14. 7. 1948. god. (prijepis)

U komisiji su bili: dr. Viktor Hoffiller, ravnatelj AMZ, dr. J. Bösendorfer, ravnatelj, sada, MSO, prof. Vladimir Tkalić, ravnatelj Muzeja za umjetnost i obrt u Zagrebu, dr. Zdenko Vinski, kustos AMZ i Draginja Zdenčaj, referent Odsjeka za muzeje Ministarstva prosvjete.

¹⁴⁰ MSO, DZ, Muzejska dokumentacija, Zapisnik o primopredaji slika od 19. 7. 1948. god.

¹⁴¹ MSO, DZ, MD, Zapisnik Komisije za podjelu repatriranog materijala od 11. 8. 1948. god.

U Arheološkom muzeju u Zagrebu, prema preporuci Ministarstva prosvjete, ostavljen je dio sarvaškog materijala uz obrazloženje da je potreban za *naučnu komparaciju*. MSO, DZ, Muzejska dokumentacija, Dopis Ministarstva prosvjete NRH Muzeju Slavonije od 26. 1. 1948. god.

¹⁴² MSO, Knjiga ulaska, red. br. 2 715, 17. 6. 1959. Na ovom mjestu upisani su predmeti koji su bili pristigli zajedno sa sanducima R. R. Schmidta u kojima je bio sarvaški materijal. Zbog naravi predmeta - umjetničke slike, dokumenti iz 18. i 19. st., rukopisne knjige iz 18. st. itd. - možemo zaključiti da nemaju nikakve veze

s R. R. Schmidtom. Po svemu sudeći, većinu toga sakupili su R. Schmidt i L. Plein.

Treba spomenuti da u ono što je sigurno pripadalo R. R. Schmidtu, spada i dio namještaja prenešen iz Zagrebačke 7. Tako je npr. 1947. god. sporazumno s Referadom za narodnu imovinu pri Gradskom NOO-u prenešen u Muzej iz bivše Schmidtove kuće veliki ormar, napravljen u bidermeier stilu. MSO, DZ, MD, Dopis Pokrajinskog sabirnog centra u Osijeku Zemaljskom sabirnom centru u Zagrebu od 4. 11. 1947. god.

¹⁴³ MSO, DZ, Muzejska dokumentacija, Dopis J. Bösendorfera Komitetu za kulturu i umjetnost Vlade FNRJ od 28. 7. 1948. god.; Dopis Komiteta za kulturu i umjetnost Vlade FNRJ Ministarstvu prosvjete NRH od 17. 8. 1948. god.

Bösendorfera je na krivo upućene predmete upozorila kustosica Arheološkog muzeja u Zagrebu Ivica Degmedžić koja je sudjelovala pri popisivanju i raspodjeli repatriranog materijala u Beogradu.

¹⁴⁴ MSO, DZ, Ostavština Pinterović, kut. 4., Pisma K. Schmidt D. Pinterović od 27. 11. i 14. 12. 1960. god.; kut. 5., Pismo K. Schmidt D. Pinterović od 6. 3. 1961. god.

¹⁴⁵ Recenzentica ovoga rada dr. Mira Kolar-Dimitrijević upozorila je i na mogućnost da Bauerovo židovsko podrijetlo može biti uzrok njegove potpuno negativne ocjene Schmidtova rada.

Bauerove negativne ocjene njegova rada mogu stajati, ali one bi se mogle odnositi jedino na Schmidtov rad tijekom rata koji završava njegovim moralnim i etičkim fijaskom - u čemu Bauer niti je sudjelovao, niti je o tome išta pobliže znao, a što u krajnjem slučaju i nije trebalo biti predmetom njegova interesa, sudeći prema naslovu njegova teksta o Schmidtu.

Tražeći strogo i kruto poštivanje ugovora od Bauera i drugih suradnika na Vučedolu, Schmidt ga je na kraju teško prekršio pridruživši se planu, postavljenom na samom početku rada u Sarvašu, o nepredavanju arheoloških nalaza osječkom Gradskom muzeju i poslije akciji odvoženja, bolje rečeno krađe, hrvatskih kulturnih dobara, koja se ne može opravdati i povezati sa strahom Nijemaca od prodora Crvene armije i partizanskih jedinica s istoka u jesen 1944. god.. Sam se Schmidt, vjerojatno, više bojao ponavljanja situacije iz Prvog svjetskog rata, kada je ostao bez arheoloških nalaza, što ga opet ne opravdava.

Preostaje konstatacija kako je njegov arheološki rad na *Gradcu*, kojem se teško može naći ozbiljna zamjerka, donio veliku korist hrvatskoj arheološkoj znanosti produbljivanjem znanja o vučedolskoj kulturi, otkrićem njene metropole na Vučedolu, proširenjem i utvrđivanjem vučedolske kulture u europskoj arheološkoj znanosti, te davanjem temelja arheolozima iza sebe za postavljanje preciznije prapovijesne kronologije Podunavlja. Njegov *Die Burg Vučedol* ostati će unatoč vremenu nastanka i dalje jedno od temeljnih djela za upoznavanje vučedolske kulture. Nasuprot tome, rezultati iskapanja *Vlastelinskog brijega* nisu nikada objavljeni iz gore navedenih razloga, a obrada sarvaških nalaza danas za arheologe predstavlja težak posao zbog nedostatka dokumentacije.¹⁴⁶ *Ratni* posao u Sarvašu i sve što ga je pratilo učiniti će Schmidta, najblaže rečeno, kontroverznim, kakav nije bio za cijele svoje dotadašnje karijere.

¹⁴⁶ S. Dimitrijević spominje kako je zahvaljujući V. Milojčiću imao uvid u sarvašku dokumentaciju. Dimitrijević, S., *Vučedolska kultura i vučedolski kulturni kompleks*, str. 270, bilj. 4. Vjerojatno se tu radi o dijelu sačuvane dokumentacije koju je F. Schmidt ustupila V. Milojčiću. Inače, najčešće se spominje kako je ta dokumentacija izgorjela.

ARCHEOLOGIST DR ROBER RUDOLF SCHMIDT IN CROATIA

SUMMARY

This work has been written based on the material from Schmidt inheritance (eight archive boxes) which is a part of Documentary collection in the historical department of the Museum of Slavonia in Osijek. It's about R.R. Schmidt, German archeologist whose name is known to archeological public mostly by his excavation of the locality Gradac at Vučedol near Vukovar in 1938. i.e. Monograph *Die Burg Vučedol* (Zagreb, 1945.) where he exposed the results of excavation.

His excavation of Vlastelinski brijeg in Sarvaš near Osijek from 1942. and 1943. is not known well, and the other important events are almost completely unknown. As Schmidt and his work in Croatia have a great significance for Croatian archeology, we first gave basic information about his work before arrival to Croatia. Here we mention his excavations in Germany and other countries, his merits for better knowledge of European Palaeolithic and Neolithic, as well as his merits for establishing the Institute for the research of prehistory at Tübingen University, and finally his biography.

Schmidt knew Vučedol culture from textbooks. Dr. Viktor Hoffiler, director of Archological museum in Zagreb also wrote about it. Hoffiler and Schmidt met in 1923. in Tübingen during 48 th congress of German anthropological society.

Schmidt came to Croatia in May 1938. at the invitation of countess Sofia Eltz from Vukovar, who he met in Germany. She helped him a lot to perform excavations near Vukovar. He intended to find metropolis. After he toured the ground, he chose the locality 5 km south-east of Vukovar - Vučedol. He hoped to get financial support for excavations from Belgrade, but he only got free ticket for touring Yugoslavia and a student of archeology to help him. That student was Vladimir Milojčić, who became a professor of prehistory in München Saarbrücken and Heidelberg after the Second World War. Vučedol, a locality witch he chooses for excavation was in charge of Archeological museum in Zagreb. Thus, Smidt signed an agreement whit the Museum to send all the finds to it, but whit the rights to publish everything. Hoffiler, director of the Museum, send to assistant to Schmidt - dr. Antun Bauer and dr. Josip Klemenac. They were chosen for several reasons: they should have learned something, supervise the excavation and help in profile drawings and diary-keeping, etc. They were both very suspicious toward Schmidt. Bauer, born in Vukovar, thought Schmidt was trying to organise Volksdeutchers and create a network of illegal organisations. Clements even suspected

Schmidt's identity. In the end conflict between Schmidt and Bauer got enraged and Bauer was recalled. But the real reason for they conflict was the fact that Bauer was introducing him self as the leader of excavations in Vučedol, had public lectures and wrote articles about excavation, which was all contradictory to the agreement. Schmidt intended to excavate at the rate and method applied earlier in Germany. He used to say that it was the first systematic prehistory research in Yugoslavia, which is in accordance with later opinions. He managed to explore Gradac (a hill at Vučedol) of 600 m² and excavate fantastic finds, the most beautiful ones from prehistoric cultures.

As the state discontinued subventions, the Eltz family took the financing in charge completely. After excavations they demanded back less then half of the invested money and thus became benefactors of Archeological museum, i.e. Croatian culture. Archeological museum got from Schmidt 84 cases with renovated find and prepared an exhibition in Zagreb straight away.

Hoffiler helped Schimdt to get honorary fee, as he had bin working without charge for two years. He also helped a lot in publishing the monograph *Die Burg Vučedol*. This is a fundamental work in European terms for comprehension of Vučedol culture.

As the text for monograph was written in 1940. he intended to continue archeological explorations in Yugoslavia. He suggested establishment of State Institute for Yugoslav Prehistory in Belgrade with co-operation of museums from Ljubljana, Zagreb, Sarajevo and Belgrade. The idea wasn't realized as in the meantime the war broke out. When German army attacked Yugoslavia, Schmidt was in München, where he went to ask for support of his further archeological explorations he addressed Walther Wüst, indoiranist and rector of München University, but also administrator of Exploration society Ahnenerbe. Schmidt explained to Wüst that his work was important as it explained cultural connections of old-Nordic culture and pre-Hellenistic Greece in context of which Vučedol culture has mediating role. He presented further exploration plan in tree places: the Drava river area near Osijek, the Sava river area near Zemun and Morava and Vardar area near Niš. At the meeting with Wolframsievers, Reichsgeschäftsführer for Ahnenerbe in Zagreb in October 1941. financing of his project was approved.

He also got strong support and help for further work from German national group (*Deutsche Volksgruppe*)

in Osijek. They also give him a house in Osijek at disposal, were here established Institute for prehistory and planned to restore the finds.

In December 1941. he divorced his first wife Klara, and married Franciska Nöthing, a governess in Eltz family from Vukovar. She helped him a lot during excavations at Vučedol. She helped him draw, type, restore the finds, and as an interpreter.

He received permission to excavate on the locality Vlastelinski brijeg in Sarvaš. But under condition to hand all the finds to City museum in Osijek and to let V. Hoffiler be supervisor of excavations, who send a student of archeology Ivan Marović, later on a famous Croatian archeologist.

Excavations lasted from 1942. to 1943. (28 weeks). He had then workers to help him, who were Germans from Sarvaš. Excavation was much bigger job then the one at Vučedol. The area was larger, and depth of layers was supposed to be 10 m. The whole area was divided by a co-ordinate net, with 1 m² large quadrilaterals. Thus, every find could be registered by its horizontal and vertical position.

As Ahnenerbe doesn't send the full amount of money in the beginning, he received some money from German national group and Archeological museum in Zagreb. A month after he began excavations he was out of money and started to doubt Ahnenerbe's readiness to finance his further work and stay in Osijek. He invites Sievers to come from Berlin see for him self how serious everything was. In July 1942. Sievers and dr. Herbert Jankulm a famous German archeologist arrived. After they had seen Schmidt's work, they immediately pleaded for further financing of excavation. It is a bit strange that Schmidt addressed this organisation for help and not Hans Reinert, his former assistant at Tübingen University, who was leading person in Berlin concerning archeological explorations in and out of Germany.

Schmidt just breaks in excavations for studying prehistoric finds in the museum of Hungary and Bosnia and Herzegovina. The aim was to study the expanding of Vučedol culture. He excavated eight settlements in Sarvaš, from all prehistoric cultural periods, which were one above each other, and explained prehistoric chronology of the Danube-valley. He was lucky, because every period was rich in finds. But, the excavated part of the hill was just a small part of the total area of historical Vlastelinski brijeg.

He was informing Ahnenerbe about his work through German Embassy in Zagreb. German ambassador Siegfried Kasche pleaded for him due to good relations between Reich and Nezavisna Država Hrvatska (independent state of Croatia). During his work Schmidt used to write newspaper articles and publish

them unsigned in the papers printed in German and Croatian.

Ahnenerbe was supplying him with scientific literature from German publishers, as his was destroyed in München during bombing.

German national group planned to establish German homeland museum (Heimatmuseum) in Osijek where objects connected to German culture of this area would be gathered. They managed to gather quite a lot, together with numerous objects taken away from Jews. The museum also intended to house archeological finds from Sarvaš and thus get around a contract according which the objects from Sarvaš were supposed to be in Osijek city museum. Schmidt himself was one of the establishers of Heimatmuseum. Director of German museum was a historian dr. Rudolf Schmidt from Novi Sad. The same family name of this two will cause many confusions and false accusations later on.

R. R. Schmidt was also active in the work of German national group. Thus he organized a visit to Osijek with lectures of his old friend Hans Krieg, director of Zoological state collection in München. He lectured on his explorations of South-American wilderness. Collin Ross, another writer and globe-trotter, also visited Schmidt. But Schmidt himself also gave lectures on the results of his work in Sarvaš.

Due to the war circumstances the range of excavations was falling down, and thus in 1943. Sievers called Schmidt to come back to Germany and give the results of his work. It didn't suit him at all because he didn't have a job and accommodation in Germany any more.

Although he was planning excavation of the larger part of the hill with 40 workers or even the whole hill with 100 workers, he realized he would have to interrupt till end of the war or forever. Thus in 1943. he was only completing what he had begun the previous year. To improve his status he went to München to talk to Wüst about the possible professorship at one of German Universities, but unsuccessfully. He couldn't find a flat either. He comes back to Osijek and decides to remain there till spring 1944. The other reasons for postponing the return to Germany was Francesca's pregnancy. In March 1944. she gave birth to a baby-girl, Reingart Maria.

Great air raid forced to the move from Osijek to Germany, although they hadn't solved the housing problem. They intended to ask for accommodation in München in one of wooden houses made for homeless. They packed archeological finds and gave them to German national group. The finds were supposed to be transported to Germany together with other objects from Heimatmuseum.

Schmidt settled down in marquarts tein near Austrian border. By the end of 1944. most of finds were transferred to Styer (upper Austria) and placed in Lämberg palace. It was supposed to be temporary solution. The finds were taken care of by Rudolf Schmidt, director of Heimatmuseum, who arrived to Lämberg to look after 107 cases full of finds. After the war everything was repatriated to Yugoslavia.

Further destiny of finds was influenced by various machinations and only a part was returned to primeval place. Most of the documentation on a Sarvaš material disappeared forever. Franciska Schmidt hunded a smaller part to Vladimir Miložčić in Vienna. R.R. Schmidt died in Marquartstein on 14th March 1950.

In 1960. Klara, Schmidt's first wife, visited Museum of Slavonia in Osijek. Danica Pinterović, director of the Museum, showed her the collection and material from Sarvaš, and asked her for help in gathering further information. She didn't know much and wanted to connect Danica Pinterović with Franciska, but never managed to do it.

R.R.Schmidt was the one of the best German archeologist, and not an amateur archeologist and quack as A.Bauer wrote in his article "R.R. Schmidt at Vučedol in 1938." from 1988.

Although Bauer and other associates at Vučedol insisted on strict contract observing, he himself badly violated it and didn't hand the finds to Osijek city museum, but stole Croatian cultural possession and joined those who transported the finds to Austria. This cannot be justified by the fear of Germans from breakthrough of Red Army and partisans units from the East in autumn 1944. Schmidt probably feared more the situation from the World War I when he lost archeological finds from Crimea and Caucasus, but it still doesn't justify him.

We should conclude that his archeological work at Vučedol, which we can hardly find any objections, brought a great benefit to Croatian archeology and enriched knowledge on Vučedol culture by discovering of its metropolis; Vučedol culture became established in European archeology and left basic elements for future archeologist to make a more precise chronology of the Danube-valley. His "Die Burg Vučedol" is still one of the fundamental works for learning about the Vučedol culture. On the other hand, results of the excavations on the location Vlastelinski brijeg were never published, while processing of Sarvaš finds is a hard work for today's-arheologists because documentation is missing. Work in Sarvaš during the World War II make Schmidt more controversial then during his whole career that.